קהילה: פרקטיקה ניאו-ליברלית להסתרת מעמד תחת זהות

לילך אטיאס דרמון[1]

המאמר חושף את האופן שבו המושג **קהילה** בשני תחומים מרכזיים - דיור וחינוך - משמש מנגנון ניאו-ליברלי להסתרת הדרה מעמדית מאחורי רטוריקה זהותית-קהילתית. באמצעות ניתוח שיח השוואתי של 35 ראיונות עומק עם בעלי תפקידים בקהילות חינוך (20) ובקהילות דיור (15) המחקר מגלה דמיון מבני מפתיע: 12 שלבי רישום מקבילים, שהשפה וההמשגה בהם זהות כמעט או לגמרי. שני התחומים פיתחו באופן עצמאי מנגנון זהה לשימור הומוגניות בעידן שבו הפליה מעמדית גלויה אסורה בחוק. דרך ניתוח שיח ביקורתי (CDA) המאמר מראה כי מתחת לשיח פלורליסטי של "התאמה תרבותית" מסתתרות דרישות מעמדיות מצטלבות - כלכליות, חברתיות ותרבותיות. הצטברותן של אלה לאורך שלבי הקבלה יוצרת "עלות כפולה" והסללה מבנית סמויה המבטיחות שרק משפחות ממעמד מבוסס יצלחו את התהליך. המחקר מציע מסגרת תאורטית משולבת המחברת בין רציונליות של "ממשל באמצעות קהילה" (Rose, 1999), תאוריות של הון וריבוד מעמדי (Bourdieu, 1991) וביקורת של פוליטיקת ההכרה (Taylor & Gutmann, 1992), ותרומתו העיקרית היא חשיפת מנגנון של "קהילה" כשם קוד למעמד - תרגום של קטגוריות מעמדיות בלתי לגיטימיות לשפה זהותית לגיטימית. לבסוף מצביע המאמר על פרדוקס דמוקרטי: רטוריקה של פתיחות ואוטונומיה קבוצתית משמשת הלכה למעשה לייצור סגירות הומוגנית ולהפיכת משאבים ציבוריים בסיסיים למובלעות פרטיות המעמיקות אי-שוויון אזרחי. הממצאים רלוונטיים לכל חברה ליברלית העוברת הפרטה והסללת שירותים בשם גיוון ורב-תרבותיות.

מאמר זה נשען על עבודת הדוקטור של המחברת שנכתבה בבית הספר למדעי המדינה באוניברסיטת חיפה בהנחיית ד"ר איילת בנאי וד"ר אסף תורג'מן. המחקר נתמך על ידי הקרן הלאומית למדע ISF (מענק מס' 22/329) ועל ידי מלגת מחקר מטעם בית הספר בלום ללימודים מתקדמים באוניברסיטת חיפה. תודתי נתונה למנחים על הליווי המסור ולקרנות על התמיכה שאפשרה את קיומו של המחקר.

[1] דוקטורנטית, בית הספר למדעי המדינה, אוניברסיטת חיפה https://orcid.org/0009-0008-5222-4088

מילות מפתח: קהילה, ניאו-ליברליזם, פוליטיקה של מעמד, פוליטיקה של זהויות, הון תרבותי

תקציר לקהל הרחב

מה קורה כשבית ספר ציבורי או יישוב מגדירים את עצמם "קהילה"? המחקר בחן שאלה זו בשני תחומים שנראים רחוקים לכאורה זה מזה - חינוך ודיור - ומצא דמיון מפתיע ביניהם. במחקר רואיינו 35 בעלי תפקידים האחראים לקבלת מועמדים: 20 בקהילות חינוך ו-15 בקהילות דיור. מהראיונות עלה כי בשני התחומים התפתח כמעט אותו מסלול קבלה בן 12 שלבים, וכי הוא מתנהל בשפה כמעט זהה: פנייה ראשונית, ערב חשיפה או סיור, שיחות אישיות, שאלונים מפורטים, אבחון, ריאיון ולבסוף רישום. בכל אחד מהשלבים מוצבת דרישה המנוסחת במונחים של התאמה לאורח חיים ולערכים משותפים, אך בפועל היא דרישה למשאבים: כסף - תשלומים ואבחונים; זמן - מפגשים בשעות הערב ונוכחות של שני ההורים; והיכרות מוקדמת עם הקודים המקובלים במקום. המסלול מעוצב כך שככל שהשלבים מצטברים מצופה ממשפחות שאין ברשותן המשאבים האלה לפרוש ממנו בעצמן, בלי שנדחו רשמית.

זו הטענה המרכזית של המאמר: המילה "קהילה" מאפשרת למיין מועמדים על רקע כלכלי-חברתי בלי להשתמש במילה מעמד - שכן מיון כזה אסור בחוק. הדרישות מוצגות כשאלה של התאמה תרבותית ולא כשאלה של יכולת כלכלית, וכך ההדרה מקבלת מראה לגיטימי.

לממצאים אלו משמעות רחבה: חינוך ודיור הם שירותים ציבוריים שאמורים להיות פתוחים לכל אזרח. כאשר הגישה אליהם עוברת דרך מסלול קבלה קהילתי הם הופכים הלכה למעשה למרחבים סגורים. המאמר מזמן דיון ציבורי במחיר הדמוקרטי של השימוש במושג "קהילה" כשהוא חל על משאבים ציבוריים בסיסיים, ומראה כיצד המושג עצמו הפך לשם קוד ניאו-ליברלי המסתיר מעמד תחת זהות.

מבוא

ביולי 2022 התכנסה ועדת הייחודיים של משרד החינוך הישראלי כדי לדון בבקשה מיוחדת מצד בתי הספר האנתרופוסופיים והדמוקרטיים. הבקשה היתה לאשר שימוש בתבחין "איחוד אחים" כקריטריון לקדימות בקבלה לבתי הספר, בטענה שאי-אפשר לנתק את המודל הפדגוגי מאורח החיים המשפחתי-קהילתי. הוועדה דחתה את הבקשה בנימוק חד-משמעי:

> מתוך הפרקטיקות שכן אושרו, קהילתיות ואורח חיים משפחתי אינן נמצאות במודל הפדגוגי, ולכן השתייכות משפחתית של התלמיד הפוקד את בית הספר אינה רלוונטית. אין בסמכות הוועדה לאשר קריטריון זה לתיעדוף בקבלת תלמידים למוסדות חינוך. הדבר אף נוגד את עקרון שוויון ההזדמנויות בחינוך (שמעוני, 2022, עמ' 2).

בעקבות הדחייה הוקמה "מועצת החינוך הקהילתי". המועצה איחדה את כוחותיהם של בתי הספר הללו כדי להמשיך ולקדם את הדרישה הזו ודרישות נוספות באופן מאורגן בשם מה שהוגדר על ידם "החינוך הקהילתי" (גולדשמידט, 2023; ירושלמי, 2023).

בדיוק שנה לאחר מכן, ביולי 2023, אושר בכנסת תיקון לחוק האגודות השיתופיות המאפשר סינון מועמדים ליישובים קהילתיים. התיקון הרחיב את האופציה לקיומן של ועדות קבלה, שהיו עד אז מנת חלקם של יישובים קטנים בלבד, ליישובים גדולים יותר. התיקון קבע כי עילת סירוב לקבלת מועמד ליישוב תתבסס על "חוסר התאמה של המועמד למאפיינים הקהילתיים של היישוב, וכשיש יסוד להניח כי יהיה בו כדי לפגוע פגיעה משמעותית באופיו הקהילתי של היישוב" (חוק לתיקון פקודת האגודות השיתופיות, 2023). גם כאן, אישור החוק נעשה בשם ההגנה על ה"אופי הקהילתי".

ההקבלה בין שני המקרים סקרנה אותי. שני תהליכים נפרדים לחלוטין, בשני שדות חברתיים שונים, מתרחשים כמעט באותו זמן ומשתמשים באותה הרטוריקה: "אורח חיים קהילתי", "קהילתיות", "אופי קהילתי". בשני המקרים מדובר במרחבי חיים מרכזיים - דיור וחינוך - ובשניהם נשמע טיעון

דומה: לקהילה יש זכות לשמר ולהבטיח את אופייה הייחודי, ולכן היא זכאית לבחון את התאמתם של מצטרפים חדשים או להעדיף כאלו הנתפסים כמתאימים מראש. אך מה המשמעות של "התאמה קהילתית"? האם יש משמעות לכך ששני תחומים שונים נוקטים את אותה רטוריקה? והאם הדבר מצביע על תופעה חברתית עמוקה יותר?

המושג "קהילה" עצמו אינו חדש, אך השימוש בו בהקשרים אלו משקף שינוי של ממש. בתחום החינוך המושג "בית ספר שכונתי/ממלכתי" הוחלף במושג "קהילות חינוך ייחודי". בתחום הדיור המושגים "שכונה" ו"שיכון" הוחלפו במושגים "קהילה", "שכונה קהילתית" או "יישוב קהילתי". הולדתו של מושג חדש מעידה בדרך כלל על שינוי או על הדגשת משמעות חדשה (כתריאל, 1999). המעבר מ"שכונה" ל"קהילה", מ"בית ספר ממלכתי" ל"קהילת חינוך", אינו רק שינוי קוסמטי בשפה. הוא משקף שינוי עמוק יותר בדרך שבה החברה הישראלית מארגנת את המרחבים החברתיים שלה (להבי ורוזנברג, 2010; רוזן ורזין, 2010).

המושג "קהילה" ניצב בלב המתח שיוצג במאמר - מתח בין שתי זכויות מרכזיות בדמוקרטיה הליברלית: האחת - זכות ההתאגדות, המאפשרת לקבוצות להגדיר זהות משותפת ולהתאגד סביבה כקהילה באמצעות תהליכי קבלה ורישום; האחרת - הזכות לשוויון הזדמנויות, המחייבת גישה שוויונית למשאבים ציבוריים (Taylor & Gutmann, 1992).

המאמר שואל שלוש שאלות: ראשית, האם קיים דמיון מבני בין תהליכי הקבלה בקהילות דיור לתהליכי הקבלה בקהילות חינוך? ואם כן, מהם מאפייניו ומהו ההיגיון החברתי-פוליטי המנחה את השימוש המשותף של שני השדות במושג "קהילה"? שנית, כיצד התנאים החברתיים והפוליטיים בחברה הישראלית העכשווית מאפשרים את קיומן של פרקטיקות אלו ומעניקים להן לגיטימציה? ושלישית, אילו השלכות יש לתופעה זו על הדמוקרטיה?

המאמר נפתח בסקירת ספרות המציגה את המסגרת התאורטית המשולבת: ניאו-ליברליזם כרציונל משילותי, המעבר מפוליטיקה של מעמד לפוליטיקה של זהויות, והמתח בין הזכות להתאגדות לשוויון הזדמנויות. לאחר מכן מוצגת מתודולוגיית ההשוואה שבבסיס המחקר. פרק הממצאים מציג

את הדמיון המבני בין התחומים, תוך ניתוח שיח ביקורתי של הרטוריקה המשותפת. פרק הדיון מנתח את המנגנון של הסתרת המעמד מאחורי הזהות ואת המשמעויות הדמוקרטיות של תופעה זו. הסיכום מציע תובנה תאורטית רחבה יותר על הדרכים שבהן חברות ניאו-ליברליות משתמשות בשיח קהילתי כדי לשמר אי-שוויון מבני.

מסגרת תאורטית

הבנת התופעה של שימוש במושג **קהילה** כמנגנון הדרה דורשת שילוב של שלוש מסגרות תאורטיות: האחת - הבנת הניאו-ליברליזם כרציונליות משילותית ולא רק כמדיניות כלכלית; השנייה - המעבר שחל בעשורים האחרונים מפוליטיקה של מעמד לפוליטיקה של זהויות; והשלישית - המתח המובנה בין הזכות לחירות התאגדות לבין הזכות לשוויון הזדמנויות במערכת דמוקרטית.

ניאו-ליברליזם כרציונליות משילותית

ניאו-ליברליזם אינו רק מדיניות כלכלית של הפרטה ודה-רגולציה, אלא בעיקר רציונליות משילותית (governmentality) - צורת חשיבה ופעולה המעצבת את הדרך שבה אנשים ומוסדות מנהלים את עצמם. מישל פוקו (Foucault, 1991) הראה כיצד ממשל מודרני פועל לא רק דרך כפייה ישירה אלא דרך "הנהגת התנהגות", כלומר יצירת סביבה שבה סובייקטים מכוונים את עצמם לבחירה בכיוונים רצויים בלי להרגיש שהדבר נכפה עליהם.

בהתבסס על רעיון הממשלתיות העמיק ניקולס רוס (Rose, 1999) והראה כיצד תחת הרציונליות הניאו-ליברלית הממשל עובר תהליך של "ממשל באמצעות קהילה" (Government Through Community). הקהילה מומצאת כשדה מוסרי חלופי שבו האזרחים נדרשים לנהל את עצמם ואת סיכוניהם. תהליך זה מכונה **אחריותיות** - העברת האחריות מהמדינה לפרט ולקהילה. במקום שהמדינה תספק שירותים אוניברסליים מלמעלה למטה, הפרטים

זוכים לחירות ולאוטונומיה לבחור בין אופציות שוקיות שונות ולספק לעצמם שירותים על פי בחירתם החופשית. התארגנויות ומובלעות אלו אינן צומחות בחלל ריק אלא מתפתחות פעמים רבות במענה להיעדר שירות ציבורי מספק ואיכותי מטעם המדינה, אשר נסוגה מאחריותה ההיסטורית (גופן-שריג, 2004).

פרקטיקת הקהילה עוסקת בניהול אזרחי של אתגרים חברתיים כך שבעיות מבניות של כוח, עוני ואי-שוויון מורחקות מהדיון הפוליטי הריכוזי ומוצגות כאתגרים ניהוליים-טכניים שהחברה האזרחית יכולה ואף נקראת להתמודד איתם (Li, 2007). המושגים "אופטימיזציה של הון חברתי", "אוטונומיה ניהולית", או "בחירה מושכלת" מהווים רטוריקה קהילתית שיוצרת מראית עין של ניטרליות, קדמה ומקצועיות, אך בפועל מדובר במגמה המאפיינת תהליכי הפרטה - מה שמכונה **הניהול הציבורי החדש** (New Public Management, NPM) (Lynn, 2006). בשני התחומים המדיניות מוצגת ככזו הבאה לקדם שוויון הזדמנויות. בחינוך מדיניות "בחירת הורים" הוצגה כאמצעי להגברת שוויון הזדמנויות. בארצות הברית היא התבטאה ברפורמה האמריקאית "אף ילד לא נשאר מאחור" (No Child Left Behind) שיצרה בתי ספר בצ'רטר (Ravitch, 2010). בישראל היא התבטאה ב**רפורמת דברת** (דברת, 2005), שתחת הכותרת "לכל ילד מגיע יותר" עודדה מוסדות חינוך ייחודיים ברישום נפרד ועל-אזורי (סבג וביברמן-שלו, 2014). תהליך דומה בתחום הדיור כלל העברת פרויקטים ליזמים פרטיים (רוזן ורזין, 2010), הקמת "יישובים קהילתיים" (ניר-בנימיני וגנור, 2013) ומתחמי מגורים עירוניים שהוגדרו קהילתיים דוגמת סביוני רמת-אביב וגבעת אנדרומדה (להבי ורוזנברג, 2010). בשני התחומים השיח בשם הקהילה מבטא הלכה למעשה תהליכי הפרטה.

אולם המחקר הראה כי בשני התחומים תהליך זה מעמיק בידול חברתי-כלכלי במקום לצמצמו (צפדיה, 2015; רוזן ורזין, 2010; Hankins, 2007). ג'ניפר ג'ליסון הולם (Jellison Holme, 2002) הראתה כיצד בתי ספר בצ'רטר מפתחים "מערכות סינון סמויות" ויוצרים רטוריקה של "איכות חינוכית" המבוססת על ההרכב החברתי-כלכלי של התלמידים. היא כינתה זאת בחירה על בסיס "אידאולוגיית מעמד", ובה הקריטריונים לבחירה נשענים על ההרכב החברתי הנתפס כמנבא את האקלים ואת טיב החינוך ומתעלמים מגורמים פדגוגיים.

בדומה לכך, מחקרים בתחום הדיור הראו כיצד "יישובים קהילתיים" הופכים למובלעות של מעמד בינוני-גבוה ומדירות אוכלוסיות חלשות או אחרות מבחינה אתנית-תרבותית-דתית באמצעות ועדות קבלה (מרקוביץ-ביטון ושטרן, 2022; שנהב ויונה, 2008).

המנגנון שבאמצעותו מתרחשת ההדרה אינו תמיד גלוי. לעיתים בתי ספר נוקטים אסטרטגיות של "שיווק ואי-שיווק", למשל, כדי למשוך או להרחיק משפחות מסוימות (Jabbar, 2016). אף שמדיניות הבחירה נועדה לתת כוח להורים, בפועל המוסדות מצאו דרכים להימנע מרישום תלמידים "לא רצויים" באמצעות שפה, סמלים ו"אותות" שמסמנים למתעניינים אם המקום מתאים להם. תאוריית העלות הכפולה (Jabbar et al., 2025), למשל, הראתה כי תהליכי רישום שנראים ניטרליים דורשים מאוכלוסיות חלשות להשקיע משאבים כפולים - לא רק להגיע למפגש אלא גם לבטל שעות עבודה; לא רק למלא טפסים אלא גם להבין מערכת בירוקרטית מורכבת. כך, תהליך הרישום הופך למכשיר סינון בפני עצמו (Gazmuri, 2024).

תהליכים אלו אינם בהכרח ביטוי לכוונה זדונית. הם נובעים מהאופן שבו נורמות ותהליכים מוסדיים בנויים ומהווים מה שהספרות מכנה **דיכוי מבני** (Young, 2011). יאנג זיהתה חמישה מנגנונים מרכזיים של דיכוי מבני, וארבעה מהם רלוונטיים במיוחד להבנת תהליכי הקבלה כתהליכים מבניים של הדרה: (1) שוליות, שבה קבוצות מסוימות נדחקות לשוליים ונמנעת מהן ההשתתפות; (2) חוסר אונים, שבו קבוצות אינן יכולות להשפיע על תהליכים והחלטות מוסדיות; (3) אימפריאליזם תרבותי, שבו התרבות הדומיננטית מוצגת כנורמה אוניברסלית; (4) אלימות סימבולית, שבה נוצרות פגיעה בכבוד ואווירה מרתיעה. כאן נסגר המעגל אל משמעותה של הרציונליות המשילותית: מנגנונים אלו מייצרים את אותה "הנהגת התנהגות" מבית מדרשו של פוקו, כך שההדרה אינה נכפית בהוראה ישירה אלא גורמת למועמדים לסנן את עצמם ולקבל על עצמם את האחריות להדרתם.

מסגרת זו מאפשרת להבין את האופן שבו תהליכי רישום פתוחים ואוניברסליים לכאורה בנויים באופן כזה שיוצר הדרה ואי-שוויון מקדמי. אף שהם נתפסים כמקדמי שוויון הזדמנויות הם משמרים למעשה סדר מעמדי

שמרני (גוטווין, 2001). כדי שהסדר השמרני הזה יתקבל כלגיטימי בחברה דמוקרטית, שבה הפליה מעמדית גלויה אסורה, נדרשת הקהילה לשפה חדשה שתצדיק את ההדרה. סימנים לכך נמצאים במעבר הרחב יותר מפוליטיקה של מעמד לפוליטיקה של זהויות.

המעבר מפוליטיקה של מעמד לפוליטיקה של זהויות

הסתרת המנגנונים המעמדיים אינה רק עניין של מבנה פיזי או בירוקרטי. היא קשורה גם לשינוי עמוק יותר בשיח הפוליטי והחברתי - המעבר מ"פוליטיקה של חלוקה מחדש" ל"פוליטיקה של הכרה" (Taylor, 1995). השיח על אי-שוויון חברתי עבר שינוי דרמטי בעשורים האחרונים. בעבר מאבקים חברתיים התמקדו בעיקר בשאלות של חלוקה כלכלית - שכר הוגן, זכויות עובדים, מדינת רווחה, צמצום פערים - אך במקומם צמחה פוליטיקה של זהויות שמדגישה את ההכרה בשונות תרבותית, גזעית, מגדרית ואתנית (Fraser & Honneth, 2003).

המעבר הזה יוצר שתי בעיות מבניות עמוקות (Fraser, 2000). הבעיה האחת היא **דחיקה:** המאבק על הכרה בזהות אינו מתווסף למאבק המעמדי על חלוקה מחדש של משאבים אלא מחליף אותו ודוחק אותו הצידה. כשהשיח הציבורי מתמקד בשאלות של התאמה תרבותית סוגיות של פערי עושר, גישה לדיור ותקציבי חינוך נעלמות מסדר היום הפוליטי. הבעיה האחרת היא **קיבוע**: פוליטיקת ההכרה מקבעת קבוצות בקהילות כאילו הן טבעיות וקבועות, ובכך מעודדת התרחקות, הפרדה ולעיתים אף שנאה ביניהן (Balibar & Wallerstein, 1991). הפרדוקס הוא שתהליך זה מתרחש דווקא כשהפערים הכלכליים מחריפים. המאבקים על הכרה בזכויות תרבותיות מתנהלים בעולם של אי-שוויון כלכלי הולך וגובר, אך השיח הפוליטי מתמקד ברב-תרבותיות וכביכול בפלורליזם ולא בכלכלה ובשוויון מעמדי.

בהקשר הישראלי, דני גוטוויין (2001) העמיק את הביקורת והראה כי המעבר הזה אינו מקרי אלא משרת את הפרויקט הניאו-ליברלי. הרב-תרבותיות, שמוצגת כאידיאל דמוקרטי של כבוד לשונות, מטשטשת למעשה **ניצול**

(הפקת רווח כלכלי מעבודתו של האחר) **ודיכוי** כלכליים (חסימת הגישה המקדמית של האחר אל משאבים - כלומר הדרתו) ומסייעת להרס של מדיניות השירות הציבורי. המנגנון המרכזי הוא הפקעת המעמד מהניתוח התרבותי. כלומר, "עשירים ועניים" נעלמים מ"מפת השדה התרבותי", אף שעושר ועוני הם משתנים מכריעים בגישה להון תרבותי ובהגדרת זהות. התרבות מופקעת מתחום היחסים הכלכליים, והמעמד מופקע מתחום הקטגוריות הרלוונטיות לניתוח התרבות. התוצאה היא שרב-תרבותיות, המוצגת כמתקדמת ומשחררת, משמרת למעשה ואף מחריפה את הפערים ואת יחסי הכוח הכלכליים הקיימים.

יתרה מזאת, בהקשר הישראלי אי-אפשר לנתק את הדיון המעמדי מההקשר האתני והתרבותי, שכן קטגוריות של תרבות, דת ואתניות משמשות לעיתים קרובות "סמן" (proxy) למיקום ולריבוד מעמדי. פרקטיקות של הבחנה תרבותית וסגנון חיים מהוות כלי מרכזי לעיצוב ולשימור גבולות מעמדיים - לא רק בין קבוצות אתניות שונות אלא אף כדרך לייצר יחסי כוח והיררכיה מעמדית בתוך אותה קבוצה אתנית עצמה (שוורץ, 2014). יתרה מכך, נראה כי זהות אתנית-דתית שזורה באופן בלתי ניתן להפרדה במאבקים על מוביליות חברתית ונגישות של משאבים (אדוט, 2011; ליאון וכהן, 2008). לפיכך, כאשר ועדות קבלה או מוסדות חינוך פוסלים מועמדים על בסיס עמום של "אי-התאמה קהילתית-תרבותית" מופעל למעשה מנגנון שבו קטגוריית הזהות מתפקדת כמסננת מעמדית סמויה ומרחיקה אוכלוסיות מוחלשות באצטלה לגיטימית של הגנה על שונות תרבותית.

פייר בורדייה סיפק את הבסיס התאורטי לתופעה הזו - הון תרבותי והביטוס (Bourdieu, 1986). הון תרבותי בדמות ידע, סגנון, התנהגות וקודים תרבותיים שנרכשים בעיקר דרך סוציאליזציה משפחתית ושייכות מעמדית. והביטוס, שהוא מערכת נטיות, העדפות והתנהגויות המאפיינות מעמד מסוים. מה שנראה כ"בחירות טבעיות" או "התאמה תרבותית" הוא למעשה ביטוי של מעמד חברתי. בורדייה הראה כיצד אי-שוויון מעמדי משועתק באמצעות הצגת ההון התרבותי של המעמד הבינוני-גבוה כאוניברסלי וניטרלי והגדרת תרבויות אחרות כ"חסרות" או "סוטות". מנגנון זה, שהוא כינה "אלימות סימבולית", פועל בסמוי ומקובל אף על ידי מי שנפגע ממנו, כי הוא מוצג כטבעי ולגיטימי (Bourdieu, 1991).

עם זאת, ניתוח מעמדי שלם דורש התייחסות רב-ממדית. סוציולוגים בני זמננו הממשיכים את דרכו של בורדייה, ובהם מייק סאבאג' ואח' (Savage et al., 2013) ויל אטקינסון (Atkinson, 2016), הדגישו כי מיקום מעמדי נשען לא על סוג הון אחד בלבד אלא על ההצטלבות וההזנה ההדדית שבין הון כלכלי, הון חברתי (רשתות וקשרים) והון תרבותי. לפיכך, כאשר קהילות מסננות מועמדים על בסיס "אי-התאמה קהילתית" הן בודקות סגנון תרבותי לא רק בחלל ריק, אלא את היכולת של המועמד לגייס את מכלול המשאבים הללו - החל ביכולת הכלכלית לשלם על אבחונים וכלה בהשתייכות לרשתות חברתיות, הבנת השפה והקודים והפגנת ההביטוס המותאם. ההדרה פועלת אפוא במשולב על כלל צירי ההון (Bourdieu, 1991).

המעבר מפוליטיקה של מעמד לפוליטיקה של זהויות היה דרמטי במיוחד בהקשר הישראלי. עד שנות ה-80 השיח הציבורי היה רווי מונחים מעמדיים (סבירסקי, 1981), אך משנות ה-90 ואילך, עם העלייה הגדולה מברית המועצות לשעבר ומאתיופיה ועל רקע התחזקות התהליכים הניאו-ליברליים, השיח עבר להדגשת זהויות: אשכנזים ומזרחים, חילונים ודתיים, ותיקים ועולים (שנהב ויונה, 2008). בד בבד, החוק הישראלי הקשיח בנוגע להפליה מעמדית - חוק איסור הפליה במוצרים ובשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים (תשס"א-2000) אסר במפורש הפליה על בסיס מעמד כלכלי. אולם באותו זמן בדיוק חוק ועדות הקבלה (חוק לתיקון פקודת האגודות השיתופיות, 2023) איפשר ליישובים קהילתיים לסנן מועמדים על בסיס "התאמה לחיי קהילה". בדומה לכך, בתחום החינוך ועדת דברת הכשירה את רצונן של קהילות חינוך מבדלות לנהל באופן אוטונומי תהליכי רישום על בסיס התאמה אידאולוגית וזהותית. יש שקבעו שזו היתה המהפכה הניאו-ליברלית של מערכת החינוך הישראלית, מאחר שהיא מדברת רב-תרבותיות אך עושה הדרה זהותית בפועל, מדברת שוויון חינוכי ומשמרת הפרדה מעמדית בחינוך (דהאן ויונה, 2005).

הפיכתה של הדרה מעמדית זו לפרקטיקה לגיטימית בחסות שיח הזהויות מתאפשרת משום שהיא רותמת לטובתה את שתי ההצדקות הפילוסופיות העיקריות בדמוקרטיה הליברלית: הזכות להתאגדות והצורך האנושי בהכרה.

המתח בין הזכות להתאגדות לשוויון הזדמנויות

צ'ארלס טיילור (Taylor, 1995), ממנסחי "פוליטיקה של ההכרה", טען כי בחברה דמוקרטית-ליברלית הכרה בזהותו הייחודית של הפרט היא צורך יסודי. הוא הוסיף וקבע כי ההכרה שהפרט יקבל יכולה להגיע אך ורק מקבוצת הדומים לו, מאחר ששם מתבטאת זהותו, וסמליו ואמונותיו מוערכים. רכישת הזהות האישית אינה יכולה להתרחש בין היחיד לבין עצמו אלא תלויה בהכרה הקהילתית והחברתית. על כן, קיומן של קהילות תרבות הוא הכרח במדינה דמוקרטית ליברלית. תופעה זו מקבלת חיזוק בתאוריית הזהות החברתית (Social Identity Theory), המצביעה על קשר בין הסביבה החברתית לבין תפיסת זהות האדם את עצמו, את ה"דומים" לו ואת ה"אחרים" ממנו. אין זהות אישית ללא סביבה חברתית, והדבר חזק אף יותר בשיוך לקהילה (Huddy, 2001). "תפיסת הזהות" מתעצבת במפגש של היחיד עם קהילתו, שם מתרחשת ההבחנה בין האני/אנחנו לאחר/אחרים.

טיילור (Taylor, 1995) הבחין בין "קהילות מַכִּירות", שמקדמות חברה רב-תרבותית המכירה באחרוּת, לבין "קהילות מְבדלות", המפרידות בין "אנחנו" ל"אחרים". גם פילוסופים קהילתניים (Communitarians) אחרים, דוגמת סנדל (Sandel, 1998), טענו כי לקהילות יש זכות להגדיר זהות משותפת, לשמר תרבות ייחודית ואף לכפות על חבריהן נורמות פנימיות כדי לשמר את אופיין. פרקטיקה מקובלת ובולטת של מגמה זו היא החלת פיקוח על הכנסת מצטרפים חדשים לקהילה - למשל רכישת קניין השייך לקהילה או כניסה למוסדות החינוך והתרבות שבה - כדי לשמר אותה ולהגן עליה מפני גורמים שעלולים לשנות אותה או לפגוע בצביונה (אונגר, 2010). טענות אלו משמשות הצדקה ערכית חזקה לקיומן של קהילות סגורות: הזכות של קבוצה להגדיר את עצמה, לשמר את תרבותה ולהחליט מי ישתייך אליה כזכות יסוד בחברה ליברלית-דמוקרטית.

המתח בין זכות ההתאגדות לזכות לשוויון ולנגישות מתיישב עם מושג ה**שוויון המורכב**: לכל קבוצה וקהילה תפיסת צדק משלהן, וחשוב להכיל את כל התפיסות הללו ולהכיר בהן כלגיטימיות במידה שווה גם אם הן מנוגדות

לתפיסות צדק של קבוצות אחרות או של המדינה (Walzer, 1983). הרעיון בדבר תפיסת צדק קהילתית מהדהד את תיאורו של רוס את ההתארגנות החברתית של קהילות כיצירת שדה מוסרי חלופי במדינה הניאו-ליברלית (Rose, 1999).

אולם חוקרים ביקורתיים הזהירו מפני ההשלכות שיש להצדקת נפרדות קהילתית באמצעות הבדלים תרבותיים, בכנותם לעיתים את התופעה "גזענות מבדלת" (Differentials Racism) - סוג חדש של הדרה, המבוסס על קריטריונים תרבותיים-זהותיים במקום ביולוגיים (Balibar & Wallerstein, 1991). כאשר קהילה פועלת בשם זכות ההגדרה העצמית ומתרגמת את ייחודה לפרקטיקות של העדפה או הרחקה בשם השונות התרבותית-זהותית היא הופכת ממנגנון בעל פוטנציאל להכרה תרבותית למכשיר של הדרה.

האם הזכות לזהות קבוצתית עדיפה על הזכות לשוויון? והאם יש הבדל בין קהילה פרטית (למשל מועדון או ארגון התנדבותי) לבין קהילה שמופעלת במימון ציבורי ומספקת שירותים ציבוריים בסיסיים? בעוד טיילור ראה בקהילה מרחב חיוני של "הכרה" עבור הפרט, המאמר הנוכחי יראה כי נציגי קהילות חינוך ודיור בישראל משתמשים ב"הכרה הקהילתית" כ"שם קוד" למעמד. כך, מה שמתחיל כצורך אנושי בסיסי בזהות מתורגם באמצעות רציונליות ניאו-ליברלית לפרקטיקה של בידול חברתי-מעמדי.

כאן נפגשים כל החוטים התאורטיים שהוצגו: הניאו-ליברליזם יוצר מבנה של "בחירה" במקום שירות ציבורי אוניברסלי, המעבר מפוליטיקה של מעמד לפוליטיקה של זהויות מאפשר להציב קריטריונים תרבותיים לגיטימיים במקום קריטריונים מעמדיים בלתי לגיטימיים, והמושג "קהילה" הוא הכלי שבאמצעותו ניתן לממש ולהצדיק זאת. המאמר הנוכחי בוחן כיצד מנגנון זה פועל בפועל בשני תחומים - דיור וחינוך - באמצעות ניתוח השוואתי של תהליכי הקבלה והרישום לקהילות.

מתודולוגיה

המחקר מבוסס על גישה איכותנית השוואתית שמטרתה לחשוף דפוסים משותפים בשני שדות חברתיים שונים - דיור וחינוך. ההשוואה בין שני תחומים אלו אינה מקרית: שניהם שירותים ציבוריים מרכזיים בחברה דמוקרטית, שניהם עברו תהליכי הפרטה ניכרים בעשורים האחרונים, ובשניהם הופיע המושג "קהילה" כמסגרת מארגנת מרכזית. ההנחה המתודולוגית היא שאם דפוסים דומים מופיעים בשני תחומים שונים שאינם מתואמים ביניהם הדבר מצביע על מנגנון חברתי-מבני רחב יותר, ולא על תופעה מקרית או ספציפית לתחום אחד.

הנתונים נאספו באמצעות 35 ראיונות עומק עם בעלי תפקידים בתהליכי הקבלה בשני התחומים. המדגם נבנה באופן מכוון כך שישקף מנעד רחב של קהילות בעלות אוריינטציה אידאולוגית שונה ומיקומים גיאוגרפיים משתנים, בחירה המאפשרת לבסס את הטענה בדבר קיומו של מנגנון מבני-שיטתי החורג מהקשר מקומי ספציפי. הנחקרים הגיעו מיישובים ומקהילות המייצגים את כלל המפה הגיאוגרפית והחברתית בישראל: החל ביישובי פריפריה מרוחקים בצפון ובדרום, עבור דרך קיבוצים ותיקים, מושבים ויישובים קהילתיים, וכלה במרכזים עירוניים ובפרברים מבוססים. מנעד זה כלל זרמים פדגוגיים מגוונים בחינוך (דמוקרטי, אנתרופוסופי ומונטסורי) וצורות התיישבות מגוונות בדיור (קיבוצים, יישובים קהילתיים, שכונות עירוניות ובניינים קהילתיים). בתחום החינוך נערכו 20 ראיונות עם חברי צוותי קבלה, מנהלי בתי ספר, יושבי ראש של עמותות הורים ונציגי רשות ארצית ממשרד החינוך העוסקים בחינוך קהילתי. בתחום הדיור נערכו 15 ראיונות עם מזכירי יישובים, חברי ועדות קבלה יישוביות ואזוריות, יועצים ארגוניים, מנהלי קליטה בקיבוצים, בשכונות וביישובים קהילתיים.

חשוב להגדיר במדויק את אוכלוסיית המחקר, שכן היא מורכבת מהתארגנויות קהילתיות בעלות אוטונומיה ניהולית ומנגנוני הגדרת שייכות, להבדיל ממוסדות ציבור פתוחים. בחינוך נבחנו בתי ספר על-אזוריים בעלי ייחודיות פדגוגית (שהוקמו היסטורית ביוזמת הורים וכיום מוכרים כממלכתיים) המופעלים בליווי עמותת הורים ומתקיימים בהם תהליכי קבלה מחייבים

לקראת רישום. בדיור נבחנו קהילות במרחב הכפרי והעירוני המפעילות מנגנוני קבלה רשמיים. בשני השדות התקיימה הבחנה מבנית ברורה ממוסדות המופעלים בהיגיון ציבורי או שוקי. לא נכללו במחקר בית ספר ברישום אזורי אשר אימץ כותרת פדגוגית (למשל "דמוקרטי") ומקבל תלמידים על פי אזור רישום, או לחלופין שכונת מגורים המאמצת כותרת "קהילתית" שהכניסה אליה תלויה ביכולת שוקית ללא תהליך קבלה. המנגנון המסנן הנבחן כאן נובע מעצם קיומו של המבנה הקהילתי-התאגדותי, המפעיל תהליך של רישום והצטרפות.

הבחירה לראיין את "שומרי הסף" ולא את המועמדים נבעה מהבנה שכדי לחשוף מנגנונים סמויים יש לראיין את מי שמעצב ומפעיל את התהליכים במישרין (Hochschild, 2009). חלק ניכר מהמרואיינים הם הורים (בקהילות החינוך) או תושבים (בקהילות הדיור) שעברו בעצמם את תהליך הקבלה בטרם התמנו לתפקידם, ובראיונות הם עברו בטבעיות בין שתי הפוזיציות - בין החוויה האישית שלהם כמועמדים לבין ההבנה הפנימית שלהם כמנהלי התהליך כיום. מיקום כפול זה הוכח כמקור חשוב לתובנות.

הראיונות היו ראיונות עומק מובנים למחצה. הם נמשכו בין שעה לשעה וחצי, הוקלטו ותומללו במלואם. המרואיינים התבקשו לתאר את השלבים בתהליך הקבלה שהם מנהלים או עברו, את הקריטריונים הגלויים והסמויים המוצגים למועמדים, ואת תפיסתם האישית באשר למושג "קהילה" ולמשמעותו עבורם. השאלות היו פתוחות ואפשרו למרואיינים לספר את הסיפור שלהם במילים שלהם, בהתערבות מינימלית של החוקרת. גישה זו מאפשרת לחשוף לא רק את העובדות הפורמליות אלא גם את השיח הפנימי, את ההצדקות, הדימויים ואת תפיסות הזהות כלפי המועמדים (Spector-Mersel, 2010).

נוסף על הראיונות נאספו ונותחו כ-40 מסמכים הקשורים לתהליכי הקבלה לקהילות הדיור והחינוך (בתי ספר בלבד): שאלוני קבלה, אמנות קהילתיות, תקנונים, פרסומים רשמיים על תהליכי הרישום, דפי עמדה של מועצת החינוך הקהילתי, חומרי הסברה של יישובים קהילתיים וטקסטים משפטיים רלוונטיים (חוק ועדות הקבלה, חוק איסור הפליה, החלטות ועדת הייחודיים). מסמכים אלו שימשו הן כמקור מידע עצמאי הן כאמצעי לאימות צולב של הממצאים מהראיונות.

הניתוח נעשה בכמה שלבים: קידוד פתוח - זיהוי השלבים השונים בתהליכי הקבלה, המושגים החוזרים והרטוריקה שנוקטים המרואיינים; קידוד סלקטיבי - ארגון הקטגוריות לתמות מרכזיות וזיהוי הדפוסים המשותפים בין שני התחומים; ניתוח שיח ביקורתי - בחינה של הדרכים שבהן השפה משקפת ומייצרת יחסי כוח, ושל הפער בין הרטוריקה הגלויה (זהות, תרבות, קהילה) לבין הפרקטיקה בפועל (משאבים, מעמד, הדרה) (Fairclough, 2010); ולבסוף - בניית מודל תאורטי המשלב את הממצאים מהשוואת שני התחומים עם המסגרת התאורטית.

המחקר קיבל אישור מוועדת האתיקה המחקרית האוניברסיטאית. כל המשתתפים חתמו על טופס הסכמה מדעת והובטחה להם אנונימיות מלאה. השמות המופיעים בציטוטים הם בדויים. חשוב לציין כמה מגבלות מתודולוגיות: ראשית, המחקר מתמקד בנקודת המבט של שומרי הסף ולא של המועמדים, ולכן הוא משקף את החוויה, הפרשנות והשיקולים של מי שמנהל את התהליך ולא בהכרח את חוויית המועמדים שעוברים אותו. שנית, המחקר בוחן רק שני שדות, ולכן אי-אפשר לטעון בוודאות שהמנגנון המתואר חל על שדות נוספים - אם כי אפשר להניח זאת.

עם זאת, העיצוב ההשוואתי מאפשר לזהות דפוסים מבניים שלא היו מתגלים במחקר של שדה אחד בלבד. הממצאים מראים דמיון מפתיע לא רק ברמת התוכן (מה נאמר) אלא גם ברמת השיח (איך זה נאמר). דמיון זה מצביע על תופעה עמוקה יותר של אימוץ רציונליות משותפת ושימוש במשאב תרבותי משותף - המושג "קהילה", משמעויותיו והפונקציות שהוא ממלא.

ממצאים

הניתוח ההשוואתי של תהליכי הקבלה בקהילות דיור ובקהילות חינוך חושף תופעה שיטתית: אף שמדובר בשני תחומים שונים לחלוטין, שאינם מתואמים ביניהם ומופעלים על ידי גורמים שונים, התהליכים בנויים בצורה כמעט זהה. זוהו 12 שלבים מקבילים שיש חפיפה מפתיעה בין סדרם, הלוגיקה

הפנימית שלהם והשפה שהם מתוארים בה (לוח 1).[2] יש לציין כי 12 השלבים המוצגים בלוח מייצגים את מכלול השלבים שזוהו בכלל הקהילות שנבדקו, אך אין מדובר בתהליך אחיד המופיע באופן זהה בכל מקום. בפועל, השלבים פועלים באופנים מעט שונים ממקום למקום, סדרם משתנה לעיתים, ובחלק מהקהילות התהליך קצר יותר וכולל רק חלק מהם.[3] עם זאת, הדמיון המבני והלוגיקה המשותפת העולים מההשוואה חושפים פרקטיקה שיטתית משותפת, גם כאשר הביטוי הקונקרטי שלה משתנה בהתאם להקשר המקומי.

לוח 1: שלבי הרישום לקהילות חינוך ודיור

קב'	שלב	תהליך הרישום לקהילת חינוך	תהליך הרישום לקהילת דיור
מי נכנס?	1	**המועמדים המועדפים:** בוגרי "הגן המזין" והעדפת קרבה משפחתית ("איחוד אחים").	**המועמדים המועדפים:** "בנים ממשיכים" או בעלי "רקע כפרי".
	2	**שלב ההתעניינות:** "חבר מביא חבר" - רשת שיווק סגורה.	**שלב ההתעניינות:** "מפה לאוזן" - רשת מתעניינים סגורה.
	3	**פנייה ראשונית** ומילוי שאלון התעניינות.	**יצירת קשר ראשוני** וכניסה לרשימת מתעניינים.
הסינון המוקדם	4	**ערב חשיפה:** הדגשה שמדובר ב"מסע הפחדה". וציפייה להרחיק מועמדים ש"זה גדול עליהם".	**ביקור מודרך:** "שידור הווייב" (vibe) במהלך הסיור וציפייה שמועמדים שאינם מתאימים יפרשו בשלב הזה.
	5	**שיחה בלתי פורמלית** עם חבר קהילה.	**מפגש בלתי פורמלי** עם תושבים.
	6	**סיור בבית הספר** בשעות הפעילות.	**סיור עומק ביישוב** ובמוסדותיו.
הבדיקה העמוקה	7	**ערכת הרשמה:** עשרות שאלות פתוחות לבדיקת אורח החיים המשפחתי, אפיוני הילד.ה ואבחונים.	**אבחון אישיות במכון אבחון מוסמך:** התמקדות באופי המועמד וב"התאמה לחיי קהילה".
	8	**התחייבות כלכלית:** חתימה על התחייבות לתשלום חודשי לעמותה התומכת בביה"ס.	**מכון אבחון ייעודי לבדיקת יכולת כלכלית:** העברת דוח כלכלי ליישוב הקולט.
	9	**ריאיון אישי** עם נציגי ביה"ס.	**ריאיון אישי** בפני ועדת קבלה.
התלבטות ובחירה	10	**התלבטות והחלטה:** "הסינון העצמי".	**החלטת המועמדים:** "הסינון העצמי".
	11	**רישום פורמלי** ברשות המקומית ובביה"ס. במקרה של עודף נרשמים מתקיימת **הגרלה** ברשות המקומית בפיקוח משרד החינוך.	**תקופת ניסיון, החלטה רשמית, הצבעת חברים,** וחתימת על חוזים.
	12	**תהליך קליטה בקהילה** - ליווי על ידי הורה ותיק.	**תהליך אקלום בקהילה** - ליווי על ידי תושב ותיק.

[2] לפירוט השלבים וציטוטים נבחרים מן הממצאים ראו נספח.

[3] לפירוט מיקרו-סוציולוגי של 12 שלבים אלו במוסדות החינוך בלבד, ולדיון נרחב באופן שבו הם מתפקדים כמנגנוני דיכוי וחסמים ראו אטיאס דרמון, בדפוס. במאמר הנוכחי המודל החינוכי מוצג כבסיס להשוואה מול שדה הדיור.

דמיון מבני זה מעיד על קיומו של מנגנון שיטתי בשני התחומים. הצטברות 12 השלבים, שכל אחד מהם נראה ניטרלי כשלעצמו, תוצג בחלק זה של המאמר ותבחן את המנגנון הזה לעומקו. נראה כיצד בכל אחד מהשלבים, מתחת לשכבה של **שיח זהות** וקהילתי מסתתרת שכבה של **דרישה מעמדית** למשאבים כלכליים, הון חברתי ומשאבי זמן שמאפיינים את המעמד הבינוני-גבוה. הממצאים מאורגנים לפי ארבע קבוצות שלבים, וכל קבוצה ממלאת תפקיד ספציפי במנגנון.

קבוצת שלבים א: מי נכנס? שימור הומוגניות

השלב הראשון אינו רשמי, והוא קודם להגעת המועמדים. שני השדות יצרו "שערי כניסה" בלתי נראים המבטיחים שרק אנשים מסוימים יגיעו מלכתחילה אל התהליך. השערים הללו פועלים בשני מישורים מקבילים: העדפה רשמית למי שכבר בפנים, והפצה בלתי פורמלית של מידע ברשתות חברתיות סגורות.

שיח הזהות: "רצף" ו"שייכות טבעית"

בשני התחומים יש "מסלול מועדף" למי שכבר נמצא בפנים. בחינוך מדובר במה שמכונה "הגן המזין" - ילדים שעברו דרך גני הילדים של אותו זרם חינוך זוכים להעדפה מפורשת בקבלה לבית הספר. עדי, יו"ר עמותת הורים, מסבירה: "מה שאנחנו מאוד מאוד התעקשנו עליו, זה באמת הסיפור הזה של רצף חינוכי שהילדים של הגנים שלנו יהיה להם עדיפות בבית הספר". המושג **רצף חינוכי** מציג את ההעדפה כצורך פדגוגי; הם "מבינים את הרעיון". נציגי הקהילות מציינים כי משפחות המגיעות מהגנים המזינים הן אוכלוסיית היעד המועדפת משום שהן כבר עברו תהליך חִבְרוּת ממושך לערכי המערכת ומוכנות להשתלב בה בטבעיות. "כבר בגן חפרו להם את זה, אז זה הכי טוב לנו, זאת אומרת, אנחנו מקבלים אנשים שהם כבר מחווטים למערכת".

בדיור המקבילה המדויקת היא "בנים ממשיכים" - ילדים של חברי הקיבוץ או היישוב הקהילתי שרוצים לחזור ולהקים משפחה במקום. נאווה, יועצת קליטה, מספרת: "ביישובים שבנים רוצים לחזור אליהם אז מטבע הדברים

יש העדפה לבנים ברוב המקומות... אבל למשל יישובים שמקבלים בנים הם מורידים את הסף קבלה שלהם כי זה בנים ולבנים יש עדיפות". איילת, מנהלת קליטה, מסבירה את הרציונל:

> חשוב לנו קודם כל להבין אם אנשים באו מההתיישבות כפרית או מעיר. איפה הם גדלו, כאילו יש להם איזשהו רקע והבנה... אנשים שבאו מהעיר אנחנו נשאל קצת יותר כמה, עד כמה הם מבינים איך הדברים מתנהלים והאם יש להם איזשהו ניסיון בחיי קהילה.

בשני המקרים ההצדקה היא "טבעית". מדובר ב"המשכיות", ב"רצף", באנשים שמבינים את "אורח החיים הקהילתי". הרטוריקה היא של שייכות אורגנית, של קשר עמוק לערכים ולתרבות. אין זכר לכסף, למעמד או ליכולת כלכלית - רק לזהות ולהיסטוריה משפחתית.

הדרישה המעמדית: הון תרבותי וכלכלי שנרכש בסוציאליזציה משפחתית ממושכת

מאחורי הרטוריקה של "רצף" ו"שורשים" מסתתר מנגנון מעמדי ברור: רק ילדים של משפחות שכבר השקיעו שנים (ומשאבים כלכליים ניכרים) בגני הילדים הייחודיים, ורק ילדים שגדלו במשפחות שכבר היו חלק מהקהילה, מקבלים עדיפות. בעוד מערכת החינוך הממלכתית הרגילה בישראל מספקת שירות חינמי ומסובסד (החל מגיל 3 בהתאם לחוק חינוך חינם), השתתפות בגני הילדים הייחודיים משמעה תשלומי שכר לימוד גבוהים הנעים בין 2,500 ל-4,500 שקלים לחודש במשך שלוש-ארבע שנים (אתר B144, 2026), אפילו לפני שהילד מגיע לבית הספר. אשר לדיור, "בנים ממשיכים" הם מעצם הגדרתם ילדים למשפחות שכבר עברו את כל תהליכי הסינון בעבר, שיש להן נכס ביישוב, ושהצליחו לשרוד כלכלית בחיי הקהילה.

זהו למעשה מנגנון של שימור הון תרבותי וכלכלי בין-דורי: ילדים שגדלו בסביבה מסוימת, ספגו את הנורמות, הטעם והקודים התרבותיים של המעמד הבינוני-גבוה הם כעת מועדפים באופן רשמי. מי שלא היה חלק מהמעגל הזה - בלי קשר לערכיו או לכישוריו - מתחיל מנקודת פיגור משמעותית. הסיכוי שלו להתקבל נמוך בהרבה, לא בגלל מי שהוא אלא בגלל היעדר ההיסטוריה

המשפחתית הנכונה. העדפה מובנית זו של קרובי משפחה או של מי שהם חלק מהמערכת עשויה להיתפס במבט ראשון כמעין "שבטיות" - קבלה של אדם המבוססת אך ורק על קשר דם והשתייכות משפחתית. אולם הממצאים מהשדה חושפים כי ההיגיון המפעיל את ההעדפה בקהילות אלו אינו עיוור או נטול תנאים. בניגוד לשבטיות, המקבלת את קרוב המשפחה מעצם היותו כזה, בקהילות הדיור והחינוך ההעדפה ל"בנים ממשיכים" או לילדי "הגנים המזינים" ניתנת משום שמשפחות אלו כבר הוכיחו את יכולתן הכלכלית לאורך שנים - בין שביכולת לשלם שכר לימוד של אלפי שקלים בחודש לגיל הרך בין שביכולת להחזיק נכס ולשרוד כלכלית ביישוב. יתרה מזאת, הן כבר עברו בהצלחה את תהליכי הסינון המוקדמים ולכן ההנחיה היא כי הטמיעו את נורמות המקום. לפיכך היסטוריה משפחתית זו אינה מבטאת "שבטיות" גרידא, אלא משמשת מנגנון מובהק של שעתוק מעמדי המבטיח את העברת ההון התרבותי והכלכלי מדור לדור בתוך קבוצת סטטוס סגורה.

שיח הזהות: "מפה לאוזן" ו"חבר מביא חבר"

השלב השני מעמיק את מנגנון הסגירות: המידע על פתיחת הרישום מופץ באופן לא-פורמלי ברשתות חברתיות קיימות. בחינוך, גאיה, חברת ועדת קבלה בקהילת חינוך, מתארת: "הצטרפו כל הזמן עוד אנשים, גם 'חבר מביא חבר'... אם נגיד נכנס מישהו מ[שם העיר] ופתאום נכנס עוד מישהו מאותה העיר, וככה לאט לאט חבורת [אותה העיר] הולכת וגדלה". יורם אף מדגיש בגאווה: "אני לא רוצה שיבואו אליי. הפוך. אני רוצה שמי שיבוא אליי הוא רודף אחריי. הוא מחפש, הוא יודע לאן הוא בא". מאיר, הורה, מספר על החוויה האישית שלו: "לא לאשתי ולא לי היה איזשהו רקע או ניסיון או היכרות עם חינוך כזה. כשהבכור שלנו היה קטן, וחיפשנו גן שיהיה גן נחמד, הלכנו בעקבות המלצות של האחות של אשתי".

אולגה, מנהלת קליטה, משתמשת באותה הלשון בדיוק בתחום הדיור: "קודם כל מפה לאוזן, שזה הכי חשוב, כאילו חבר מביא חבר... לפי דעתי זה הכי הכי טוב בעיניי, כי כבר היו לנו כמה זוגות כאלה שבאו באמת בעקבות החברים שלהם שבאו לבקר וראו את המקום". מורן, חברה בקהילה עירונית, מסכימה: "זה סוג של מפה לאוזן. זה בדרך כלל כשחבר מרכזי בקהילה שמרגיש בנוח... הוא מצרף עוד אנשים".

השימוש של המרואיינים במושגים כמו "חברים" ו"קשר טבעי", וההימנעות משיווק אקטיבי, משקפים רצון להתפתחות הקהילה כמרחב אורגני, איכותי ואותנטי, בניגוד למוסד הפועל ממניעים של שיווק המוני או מסחור. המסר הוא שהקהילה אינה רוצה "כל אחד"; היא רוצה אנשים שהם כבר חלק מהמעגלים המוכרים.

הדרישה המעמדית: רשתות חברתיות המתאפיינות בהומוגניות מעמדית כתנאי לידיעה

מנגנון "חבר מביא חבר" הוא אולי הכלי החזק ביותר לשימור הומוגניות מעמדית. כאשר המידע על קיומה של קהילת החינוך או הדיור מופץ רק דרך רשתות חברתיות של המעמד הבינוני-גבוה התוצאה המובטחת היא שרק אנשים מאותו מעמד ידעו על קיומה של אפשרות זאת. מי שאינו שייך לרשתות חברתיות אלה - אפילו אם הוא רוצה להצטרף, אפילו אם הוא "מתאים", אפילו אם יש לו אפשרות כלכלית לעשות זאת - פשוט לא ידע על הקהילה. כפי שארז מתאר: "רוב האנשים לא יודעים בכלל... אם אין לך חברים בבית ספר קהילתי ואין בית ספר קהילתי בסביבתך, את יכולה בכלל לא לדעת שאת לא יודעת שיש דבר כזה, אז זה עניין של מודעות". סינון זה הוא היעיל ביותר, משום שהוא בלתי נראה: אין דחייה פורמלית, אין הפליה גלויה. פשוט מי שלא בפנים - לא נכנס פנימה.

בפועל, המידע אינו מפורסם בלוחות מודעות עירוניים או בקמפיינים פתוחים אלא זורם בתוך אפיקים חברתיים סגורים: בקבוצות וואטסאפ של שכונות ספציפיות, בפורומים מקוונים של הורים בעלי אוריינטציה חינוכית דומה או במעגלים חברתיים. כך, רשתות "חבר מביא חבר" הופכות דה-פקטו למנגנון של שכפול מעמדי.

קבוצת שלבים ב: הסינון המוקדם – שידור האותות ויצירת הסינון העצמי

לאחר שהמועמדים הגיעו לתהליך הרשמי מתחילה סדרה של מפגשים שמוצגים כ"היכרות הדדית", אבל מתפקדים בפועל כבדיקת התאמה. במפגשים אלו מועברים "אותות" סמויים המיועדים לגרום למועמדים שנתפסים כ"לא מתאימים" להחליט בעצמם לפרוש. קבוצת שלבים זו הופכת את ההדרה להחלטה אישית.

שיח הזהות: "שקיפות", "אותנטיות" ו"אהבה ממבט ראשון"

בחינוך שלב זה מכונה "ערב חשיפה": מפגש שבו המנהל והצוות מציגים את הפדגוגיה ואת "השונות" של בית הספר. עדי מתארת את המטרה: "בחלק מהפעמים אנחנו גם רוצים קצת להפחיד אותם... לדבר על זה שלמשל לימוד הקריאה הוא רק בכיתה ג' ולא בכיתה א' בחנוכה. יש הרבה הורים שבשלב הזה הם כבר הסתננו". מיכל, חברת צוות לגיוס תלמידים חדשים, מתארת שלב זה כ"מסע הפחדה": "יש שני ערבי חשיפה ששם הם עוברים את אותו 'מסע הפחדה'. בהקשר של הסינון הראשוני, נקרא לזה שיחת ההפחדה הראשונית... היו משפחות שזה באמת סינן אותם לאחר השיחה הזאת". הדס, רכזת רישום, מדגישה את חובת הנוכחות בערבי החשיפה: "אנחנו מאוד מאוד מקפידים שמי שלא היה ביום החשיפה לא יוכל להמשיך הלאה".

בדיור המקבילה היא "סיור מודרך" ביישוב. איילת, מנהלת קליטה, מתארת:

> זה גם מביקור ביישוב. אנשים באים לבקר קודם, אבל במסרים שיועברו אליהם יהיה ברור שמצפים ממך לכך וכך... הדברים זה ניואנסים מאוד דקים של... עוד פעם, בעולם של קהילה, בסדר, יש נורמות קהילתיות, יש וייב [vibe] שמשדרים לאנשים. בגלל זה תהליך ההיכרות מבחינתנו הוא מאוד מאוד משמעותי.

נופר מסבירה כי המטרה היתה להציג את ה"אמת" של המקום: "אנחנו בקצה העולם. קר מאוד, יש לנו שלג בחורף יש חצי שנה בערך ערפל. היינו עושים מפגשי מתעניינים דווקא בחורף בערפל, כדי שאנשים יבינו מה זה להגיע למקום הזה".

בשני המקרים השיח הוא של שקיפות, כנות ואותנטיות. המסר הוא חיובי לכאורה - הקהילה בטוחה בעצמה די כדי להראות גם את הקשיים. אבל מתחת לרושם פועל מנגנון נוסף.

הדרישה המעמדית: זמן גמיש והבנת קודים תרבותיים

השלבים שבקבוצה ב' דורשים, ראשית, זמן וגמישות. ערבי חשיפה מתקיימים בדרך כלל בשעות הערב (19:00-21:00), ושני ההורים חייבים להתפנות אליהם. סיורים מודרכים ביישובים מתקיימים לרוב בימי שישי או בשעות היום. משפחות שבהן ההורים מועסקים בעבודות ללא גמישות תעסוקתית, או שאין ביכולתם הכלכלית לוותר על שעות עבודה ולשכור שמרטף, יתקשו לעמוד בדרישות הנוכחות החוזרות.

שנית, וחשוב יותר, השלבים האלו דורשים יכולת "לקרוא" אותות תרבותיים עדינים. כאשר עדי אומרת "אנחנו רוצים קצת להפחיד אותם", למה בדיוק היא מתכוונת? מה המסר שעובר? איילת מדברת על "ניואנסים מאוד דקים" ועל "וייב". מי יודע לקרוא אותם? מי מבין מה הם אומרים? נופר מספרת על כוונה להביא מתעניינים דווקא בחורף כשקר וערפל, למה? מה היא תשיג בפעולה הזו? מי שאינו מכיר את הקודים התרבותיים והמעמדיים הללו עלול לפרש את ה"שלג" או את "השהיית הקריאה" כתיאום ציפיות, אך מאחורי אלו נמצאת גם דרישה סמויה למשאבים כלכליים, גמישות תעסוקתית, רכב צמוד ומעורבות הורית גבוהה.

לאחר ערב החשיפה או הסיור הראשוני מגיעים שלבים נוספים: שיחה עם חבר קהילה וסיור בבית הספר בשעות הפעילות (בחינוך) או במוסדות היישוב (בדיור). גאיה מסבירה: "אנחנו מבקשים מהם... דורשים לעשות שיחה עם חבר קהילה, עם אחד ההורים, ובשיחה הזאת באמת להבין לאן הם באים". בשדה החינוך עדי מתארת:

> במפגש הבא ההורים ממש מגיעים לבית הספר ורואים, זאת אומרת עורכים איזו תצפית, רואים את הילדים במסלול בוקר ואז עושים להם כל מיני פעילויות כדי שהם יחוו את מה זה ללמוד בבית הספר שלנו. בשום שלב זה לא עם ילדים.

אולגה מתארת מפגשים דומים בשדה הדיור:

> לאחר מכן אם הכל טוב ויפה והם מעוניינים ואני התרשמתי כמובן לטובה [...] אז אנחנו בעצם מה שאנחנו עושים כזה לא פורמלי, מזמינה אותם נגיד לאיזה אירוע או יוצרת אירוע [...] כדי שיהיו קצת יראו את האנשים גם שאנשים יראו אותם.

השיח הוא של "היכרות אמיתית", "יחוו את האווירה", "לראות איך זה באמת נראה". עם זאת, בפועל, שלבים אלו ממלאים שני תפקידים: מצד אחד הם מאפשרים למועמדים לראות את הקהילה "במסלול בוקר", בחיים האמיתיים, ולהתרשם אם הם מתאימים להם. מצד אחר הקהילה מתרשמת מהמועמדים - איך הם מתנהגים, איך הם מדברים, איך הם נראים. במקרה של בית הספר ההתרשמות היא מההורים ולא מהילד שעתיד ללמוד במוסד. זוהי למעשה בדיקת "התאמה" הדדית של הכניסה לחברות בקהילה, אבל הקריטריונים להתאמה אינם מוגדרים וגם לא בהכרח מובנים.

קבוצת שלבים ג: הבדיקה העמוקה – התאמה לקהילה

בשלב מתקדם יותר המועמדים נדרשים למלא שאלונים מפורטים ולעבור אבחונים. להבדיל מהשלבים הקודמים, אשר נשענו בעיקר על מסרים סמויים, סינון עצמי וקריאת קודים תרבותיים עדינים, שלב זה מציב חסם מעמדי מסוג שונה לחלוטין - נוקשה וישיר בהרבה. זהו השלב שבו התהליך הופך מ"היכרות הדדית" ל"בדיקה פולשנית".

שיח הזהות: "להכיר לעומק", "להבין את הצרכים", "אחריות"

בשדה החינוך המועמדים מתבקשים למלא ערכות הרשמה פולשניות הדורשות מהם לחשוף מידע רפואי, פסיכולוגי ומשפחתי, ולחתום על טופסי ויתור סודיות המאפשרים לבית הספר לאסוף מידע נוסף כדי לוודא כי המועמדים "מיישרים קו" עם דרכו החינוכית. השאלון כולל עשרות שאלות פתוחות.

השאלות הראשונות עוסקות בנושאים שנראים רלוונטיים לחינוך: האם הילד.ה השתתפ.ה בחוגים בשנים האחרונות? מהי ההיכרות שלכם עם סוג החינוך וכיצד הייחודיות של בית הספר שלנו מתקשרת לדרך החינוכית שלכם ולאורח חייכם? שאלות אלה מעידות על הון תרבותי ועל חשיפה לחינוך אלטרנטיבי.

בהמשך השאלון עובר לפרטים אינטימיים על ההיריון והלידה: האם מהלך ההיריון היה תקין? האם הלידה היתה טבעית או כללה התערבות רפואית? האם הילד.ה ינק.ה, ואם כן, עד איזה גיל? שאלות אלה משקפות ערכים של הורות "טבעית".

מכאן השאלון מגיע לחיי היום-יום: מהו סגנון המשחקים בבית (משחקי דמיון, קופסה, מחשב)? האם הילד.ה צופה בטלוויזיה? כמה זמן ביום בערך? והאם הילד.ה צופה עימכם בטלוויזיה בשעות הערב? בחדשות? שאלות אחרות מתמקדות בסוגי המזונות ובסגנון קיום הארוחות בבית. שאלות אלה מעידות על אורח חיים כללי ותזונתי ועל גישה למדיה ולצריכת תוכן.

השאלון מסתיים בבחינה פסיכולוגית עמוקה: האם הילד.ה מסוגל.ת לדחות סיפוקים? מהו סף התסכול שלו.ה? איך הוא.היא מגיב.ה למגע אנושי? האם הוא.היא אוהב.ת להתחבק? שאלות המעידות על אופי, תכונות והרגלים של הילד.

ליאב מסביר את חשיבות השאלון: "התהליך הזה של לקחת את הטפסים ולמלא אותם זה גם לקבל מהגננת או מהמורה או מהיועצת חוות דעת, וגם לצרף לזה אבחונים במידה ונעשו. כל התהליך הזה הוא תהליך שלוקח זמן". המידע הנאסף מתוך השאלונים החודרניים נסרק בקפידה על ידי הצוות המקצועי כדי לזהות פרטים חריגים המוגדרים כ"נורות אדומות" ומחייבים בירור מעמיק בשיחות אישיות.

המקבילה בדיור היא "מכון אבחון" ו"היתכנות כלכלית". איילת מסבירה: "בתוך חוק ועדות הקבלה, מה שמותר לעשות, לא חובה לעשות, זה אבחון להתאמה לחיי קהילה. היום התפתחו בשנים האחרונות מכוני אבחון קהילתי, וזו תורה שלמה שפסיכולוגים בוחנים בה". לינה מדגישה: "מפנים

אותך למכון אבחון על חשבונך כמובן. מפנים אותך למכון, את עושה את האבחון... האבחון הוא הכלי האמיתי". נופר מוסיפה את הממד הכלכלי: "יש שישה סעיפים שמותר לנו על פי חוק להגיד למישהו לא. אחד אם הוא לא עבר אבחון כלכלי". נאווה מפרטת: "הם רוצים לדעת שהאנשים היום מסוגלים לפרנס את עצמם, שהם הולכים לבנות ויש להם את הכסף לזה ושיש להם פנסיה מסודרת". השיח בשני השדות הוא של אחריות וזהירות: "אנחנו צריכים להכיר את הילד לעומק כדי לתת לו מענה", "אנחנו צריכים לוודא שהם יכולים לעמוד בזה כלכלית", "זה בשביל הטובה של כולם".

הדרישה המעמדית: עלות כלכלית ישירה, זמן ונכונות לחשיפה

מאחורי שיח ה"היכרות עמוקה" מסתתרות שלוש דרישות מעמדיות קונקרטיות, שאינן קיימות בשלבים המקדימים:

עלות כספית ישירה: מכוני האבחון הקהילתיים עולים מאות עד אלפי שקלים. אין מדובר בתשלום סמלי - זו עלות ניכרת. משפחה נדרשת להחליט אם להשקיע את הכסף הזה באבחון שהצלחתה בו אינה מובטחת. גם ערכות ההרשמה בחינוך, אף שאינן דורשות תשלום ישיר למכון אבחון, דורשות השקעת זמן ולרוב גם תשלום דמי הרשמה מקדמיים ודמי חברות שאינם מבטיחים קבלה.

משאבי זמן: מילוי שאלונים ארוכים (עשרות שאלות פתוחות), נסיעה למכוני אבחון, המתנה לתורים, איסוף מסמכים - כל אלו דורשים זמן וגמישות בעבודה.

נכונות לפולשנות: השאלות חודרות לפרטים אינטימיים - על המשפחה, על ההרגלים, על הכנסות, על מצב נפשי. יש כאן ציפייה לשקיפות מוחלטת, לנכונות לחשוף הכל. רק מי שבטוח בעצמו ואינו חושש שהמידע ישמש נגדו ימלא שאלונים כאלו ברצון.

בשלב זה מגיעה הדרישה להתחייבות כלכלית מפורשת. בחינוך המשפחות כבר מתבקשות לחתום על התחייבות לתשלום חודשי לעמותת ההורים. אומר גלעד:

ברגע שאתה נרשם לבית הספר, כבר ברגע הזה אתה מקבל כאילו שם את הכרטיס אשראי עם התשלומים לשנה הקרובה ועם דמי חבר. ואז, כאילו אם אתה לא רוצה לתרום לקהילה, אתה כנראה בשלב הזה, תגיד רגע רגע, רגע, לא מסתדר לי.

התשלומים הללו, אף שמשרד החינוך הגביל אותם בשנים האחרונות, הם סכום לא מבוטל עבור משפחה ממעמד כלכלי בינוני-נמוך. מה גם שלעיתים התשלום נתפס ומוצג כ"תרומה", נוסף על תשלום שכר הלימודים המותר בחוק. זו התחייבות גדולה שמשפחה מקבלת על עצמה - במיוחד אם אינה מכירה את סוג החינוך ואינה בטוחה בבחירתה.

ההתחייבות הכלכלית בדיור ברורה אף יותר: הוכחת יכולת לבנות בית, להחזיק בנכס ולשלם אגרות חברות ואגרות קהילה. לינה מסבירה את המשמעות בשדה הדיור:

תראי, הבעיה המרכזית שאני נתקלתי בה בעבר שאנשים באים ליישובים ואתה נכנס ואתה רואה את הדשא וירוק ונורא יפה והילדים רצים וזה 'וואו אני מת לחיות פה'. אבל החיים האלה הם יש להם משמעות. יש משמעות שהחינוך פה יקר כי הוא פרטי. אין לך מעון של נעמת מסובסד. הגנים יש בהם עוד תוספות ארוחת בוקר, לפעמים מתגברים בעוד כוח אדם. יש משמעות לחיים האלה. ליופי הזה. יש אגודה קהילתית, גובה עוד כסף. לפעמים אתה יכול לשלם בחודש זוג עוד 400-500 שקל בחודש, לפעמים יותר בשביל כל הטוב הזה. אתה חייב שבן אדם שבא לגור יבין את המשמעות. תחבורה אתה חייב שני רכבים. אתה לא יכול להגיע עם אוטובוס.

המילה "משמעות" חוזרת שלוש פעמים בציטוט, והיא מהווה קוד למחיר הכלכלי. לבחירה בצורת החיים הזו יש "משמעות" - משמעות כלכלית ברורה ומדידה.

קבוצת שלבים ד: התלבטות ובחירה

השלב הבא, שהוא אולי המתוחכם ביותר, הוא שלב של "בחירה" ו"התלבטות". בשלב זה האחריות להמשך התהליך מועברת אל המשפחה המועמדת עצמה. שומרי הסף בשני התחומים מדגישים שוב ושוב שהם נמנעים מלדחות מועמדים, ושהמועמדים עצמם הם שמחליטים שהמקום אינו מתאים להם.

שיח הזהות: "אתם צריכים לבחור", "זו ההחלטה שלכם"

ליאב, מנהל בית ספר, מתאר את השיח בבירור: "אנחנו לא באים ואומרים להם לא, אתם לא מתאימים. אנחנו באים ואומרים להם בוא תחשבו עוד". יורם מתאר מנגנון דומה ובו שיקוף המציאות נועד לגרום למשפחות לשקול צעדיהן: "ואז הם מבינים שתפיסת העולם שלהם שונה... אז יכול להיות שהם יבקשו לא לבוא לבית ספר. זה דרך סינון היחידה שלנו - להפחיד אותם". הלל מחזק גישה זו כשהוא מתאר כיצד תמונת מציאות חינוכית רדיקלית תגרום להורים לבחור לסגת: "99 אחוז מההורים שאני אגיד להם שהילד שלהם לא ילמד לכתוב ולקרוא עד כיתה י"ב, כנראה ייקחו את הילד שלהם וישימו אותו במקום אחר". ליאב גם מנסח זאת במפורש:

> אחד המסרים הכי הכי ברורים להורים שאני מנסה להעביר אותו במין מנטרה חוזרת כי הם ישמעו את זה ממני עוד הרבה פעמים. זה אחד. לא לכל ילד מתאים החינוך הזה. זה נראה נורא נחמד שיש פה ילדים. אין פה צלצולים, המקום ירוק ונעים. יש פה המון צל, יש פה המון חוץ. אין למידה מסוג אחד. אבל יש ילדים שזה לא מתאים להם.

איילת נוקטת שפה זהה בתחום הדיור:

> מניסיוני אנשים נורמטיביים מבינים אם המקום מתאים להם או לא... זה אנחנו. אנחנו יודעים מי אנחנו, אנחנו יודעים מה אנחנו רוצים. יכול להיות שאתה לא בדיוק כמונו, ויכול להיות שזה מתאים לנו פיקס שיבואו אנשים לא כמונו, אבל אתה תבחר אם זה מתאים לך.

לינה מספרת על מקרה קונקרטי: "בסוף הזוג עצמו ויתר על הקנייה כי באמת הם ראו שהם לא מתאימים לעניין הזה". הדר, חבר ועדה, מסביר: "אנחנו לא יכולים להגיד שאנחנו לא קולטים. למשל ערבים אנחנו לא יכולים להגיד את זה פה אסור לנו, אנחנו אומרים בדרך אחרת שלא, אתה מוצא את הדרך, אבל אנחנו לא חייבים לנמק". השיח הוא של אוטונומיה, של כבוד לבחירה האישית, של אמפתיה. "אנחנו לא רוצים לכפות עליכם משהו שלא מתאים לכם", "אנחנו רוצים שתהיו שלמים", "זה חייב לבוא מתוך בחירה חופשית". אך מייד בסיום כל ציטוט הנחקר מציין שאם המועמד לא הבין לבד אנחנו "מוצאים את הדרך" ו"אומרים בדרך אחרת" שזה לא בשבילו.

חשוב להדגיש כי בקהילות הדיור יש מנגנון משפטי רשמי המאפשר להן לדחות מועמד בשל אי-התאמה לחיי קהילה (חוק לתיקון פקודת האגודות השיתופיות, 2023). בקהילות החינוך המצב מורכב יותר. מאחר שבתי הספר הללו נכנסו תחת המטרייה הממלכתית הם אינם רשאים לנהוג כפי שנהגו בעבר ולדחות מועמד שמעוניין - על אף הכל - להירשם. וכפי שציינו לעיל ליאב, יורם והלל, יש ציפייה לסינון עצמי במהלך תהליך הרישום.

הדרישה המעמדית: המשמעות הכלכלית והתרבותית של "זה לא בשבילכם"

מנגנון הסינון העצמי הוא המתוחכם ביותר, משום שהוא מעביר את האחריות מהמוסד למועמד והופך הדרה להחלטה אישית. אבל מי מגיע להחלטה הזו? מי "בוחר" לא להמשיך? מי שמבין את האותות. מי שקולט מה המחיר האמיתי - לא רק הכספי אלא גם התרבותי והחברתי. ההחלטה "לא להמשיך" היא למעשה תוצאה מוצלחת של הבנת האותות. אין צורך לדחות מישהו באופן פורמלי אם אפשר לגרום לו להבין שהוא לא רצוי, שהוא לא מתאים, שזה "לא בשבילו" וש"זה יותר מדי בשבילו". הוא עצמו יחליט לפרוש, וההחלטה הזו תיתפס כאוטונומית, כלגיטימית. הוא לא הודר - אלא בחר.

ההצטרפות: חתימה, קליטה ואקלום

השלבים האחרונים הם הרישום הפורמלי ותהליך הקליטה בקהילה. מי שהגיע עד כאן עבר את כל המסננות, הוכיח את ההתאמה והחליט שזה המקום בשבילו.

שיח הזהות: "הגרלה", "שיחה אישית", "שותפות"

בחינוך השלב הפורמלי הוא הרישום לבית הספר, שכולל הגרלה במקרה של רישום יתר. מאיר מסביר: "לא היית ביום חשיפה - את לא בהגרלה!" זהו שלב טכני, אך המסר ברור: רק מי שעבר את כל התהליך זכאי להשתתף בהגרלה. יתרה מזאת, כל השלבים המקדימים מבטיחים שמאגר המועמדים שנכנס להגרלה כבר עבר סינון עצמי. הדס מדגימה כיצד הפיקוח ההדוק נמשך עד לפתח ההגרלה, ואף מגלה כי ההגרלה עצמה אינה המילה האחרונה:

> אז בעצם הורה שמעוניין להמשיך בדרך צריך להגיע עם הערכה הזאת. הערכה הזאת מחכה להגרלה. אנחנו סופרים את הערכות. רואים שאותם אנשים עשו באמת את שני המפגשים [סיור וערב חשיפה]. אנחנו כן אומרים להורים, גם לאלה שעלו בהגרלה וגם לאלה שלא, שייתכנו עוד שינויים. שינויים יכולים לקרות בעקבות שיחה אישית.

העובדה שגם זכייה טכנית בהגרלה אינה מבטיחה קבלה סופית וכפופה ל"שיחה אישית" מעלה שאלה באשר לאובייקטיביות של ההגרלה ומשאירה את השליטה המלאה בידי שומרי הסף.

אשר לדיור, קובי מתאר: "אחרי זה בעצם אנחנו עוברים לשלב היותר מתקדם שזה חתימה על הסכמי קליטה, הסכמי רכישה. הם עוברים איזשהו סקר דעת קהל שזה התחנה האחרונה קשוחה אחרונה לפני ההצבעה". זהו שלב חוזי-משפטי שבו המועמדים מתחייבים כלכלית ומשפטית להצטרף לקהילה.

לאחר מכן מתחיל תהליך הקליטה. בשני התחומים זהו תהליך מתוכנן ומובנה שמטרתו להטמיע את המשפחות החדשות בקהילה. אהוד, חבר צוות בבית ספר, מתאר: "ואז למעשה מתחיל תהליך הקליטה בבית ספר, אנחנו משדכים לכל הורה חדש הורה מהכיתה או מהקהילה שעוזר לו להכיר". בדיור, נופר מתארת: "ועדה שנקראת אקלום של כל מי שסיים את התהליך מלווים אותו טיפה יותר לעומק וטיפה יותר צמוד בשנה שנתיים הראשונות ביישוב". השיח הוא של שותפות, של קהילה מקבלת, של עזרה הדדית.

הדרישה המעמדית: אקלום, אימוץ הנורמות והקודים של הקהילה

אבל מה באמת נדרש בתהליך הקליטה והאקלום? מעבר לעזרה הלוגיסטית (היכן הגן, מהם הסדרי התורנות), מה התפקיד האמיתי של ההורה המלווה הוותיק? להעביר את הקודים, את הנורמות, את ה"דרך שבה עושים דברים כאן". איך מתנהגים במפגשי הורים, מה אומרים ומה לא אומרים, איך מתלבשים, מה מביאים לאירועים, איזו מעורבות מצופה. כל אלו הם קודים תרבותיים עדינים שאינם כתובים בשום מקום, אבל הם מכריעים בהשתלבות ומהווים תהליך "אקלום" של המשפחה החדשה בקהילה. המשפחות החדשות צריכות ללמוד את הקודים הספציפיים של הקהילה הזו. זהו התהליך של הפנמת ההביטוס (Bourdieu, 1986) - אימוץ הנורמות, הטעם, הסגנון, ההתנהגויות של המעמד והקבוצה הקולטת. בתפיסתו של בורדייה, שליטה בקודים תרבותיים אלו מהווה הון (הון תרבותי) לכל דבר ועניין. עבור חלק מהמשפחות ההשתלבות תדרוש השקעה של משאבים ניכרים - קוגניטיביים ורגשיים - בלמידת הקודים ובצבירת ההון החדש. אולם בקרב משפחות אחרות הון זה כבר מצוי באופן טבעי, ותהליך האקלום עבורן הוא כמעט שקוף.

דיון

הממצאים חושפים מנגנון שיטתי שבו המושג "קהילה" משמש כיסוי לדרישות מעמדיות בשני תחומים מרכזיים - דיור וחינוך. הדמיון המבני והלשוני בין התהליכים מעיד על תופעה רחבה: המושג "קהילה" הפך עבור הממשל

הניאו-ליברלי לשיטה מרכזית לארגון מחודש של הגישה למשאבים ציבוריים. בפרק זה אנתח את המנגנון הזה בשלושה שלבים: איך הוא עובד? למה הוא עובד? ומה משמעותו?

איך זה עובד? מדמיון מפתיע לשיטה

הדמיון המפתיע בין שני תחומים שונים לחלוטין הוא נקודת המוצא המרכזית. 12 שלבים מקבילים, באותו סדר, עם אותה לוגיקה פנימית, ואפילו עם אותה שפה. שני תחומים שאינם מתואמים ביניהם, שמופעלים על ידי גורמים שונים, בונים את תהליכי הרישום והקבלה בצורה כמעט זהה. מה שמחבר ביניהם הוא רציונליות משותפת: שני התחומים אימצו את אותה דרך חשיבה לשימור ההומוגניות בעידן שבו הפליה מעמדית רשמית אסורה. בשני התחומים נוקטים את המושג "קהילה" ואת שיח הזהות כדי להסתיר ובד בבד להצדיק מנגנוני סינון שמסתברים כמעמדיים. זוהי הראיה שמדובר בשיטה, כלומר ברציונליות שחדרה לשדות שונים של החיים האזרחיים והפכה לדרך מקובלת לארגן גישה פרטיקולרית למשאבים ציבוריים.

המנגנון פועל באמצעות מעבר במסלול מכשולים שכל אחד מהם כשלעצמו נראה ניטרלי: מפגש היכרות, סיור, מילוי שאלון. שום שלב אינו מוצהר כמסנן. אבל כאשר השלבים מצטברים נוצר מחסום סמוי בלתי עביר. כל שלב מציב מכשול נוסף - זמן (חובת נוכחות בערב חשיפה), כסף (אבחון קהילתי), הון תרבותי (הבנת ה"ווייב"), רשתות חברתיות ("חבר מביא חבר"). ההצטברות יוצרת תהליך שרק מי שברשותו כל המשאבים יכול לעבור. כאן באה לידי ביטוי מובהק טענתם של סאבאג' ואח' (Savage et al., 2013) ושל אטקינסון (Atkinson, 2016), שכן ההדרה אינה נשענת על סוג הון אחד בלבד אלא על ההצטברות, ההצטלבות והשילוב ההכרחי בין ההון הכלכלי, החברתי והתרבותי, המייצרים יחד את החסם המעמדי השלם.

זו תאוריית **העלות הכפולה** (Jabbar et al., 2025). משפחות אמידות ובעלות ההון החברתי-תרבותי המבוקש יצלחו את התהליך, ואילו משפחות שמשאביהן פחותים ישלמו לא רק עלות כלכלית פורמלית אלא גם עלויות של זמן, מאמץ, ביטול שעות עבודה, חשיפת פרטיות ומחיר פסיכולוגי ורגשי.

הממצאים חושפים נקודה מעניינת: בניגוד לתפיסה הקלאסית של **דיכוי מבני** (Young, 2011), שהוא בלתי מכוון, המנגנון בשני התחומים הללו הוא מתוכנן ומכוון. שומרי הסף מתארים במפורש: "להפחיד", "לשדר וייב", "לגרום להם להבין שזה לא בשבילם", "שיבינו שזה יותר מדי עבורם". מעבר לדמיון המבני, גם הדמיון הלשוני עקבי. המילים שחוזרות בשני התחומים אינן מקריות - הן חלק ממערכת שפה משותפת ועכשווית שמאפשרת לדבר על מעמד בלי להזכיר מעמד. "וייב", "נורמות קהילתיות", "התאמה" - מושגים שמופיעים שוב ושוב כמטפורות למשהו בלתי מוגדר שצריך "להרגיש". כאשר איילת (דיור) נשאלת במישרין "איך אתם יודעים מי מתאים?" היא עונה בכנות מפתיעה: "זו שאלת השאלות. אנחנו לא יודעים, זאת האמת". העמימות הזו אינה מקרית ואינה תוצר של חוסר בהירות מושגית; היא עמימות מתוכננת שמאפשרת גמישות, שרירות והסתרה. היא מאפשרת להסתיר את הקריטריונים האמיתיים - כלכליים, רשתיים, תרבותיים ומשאבי זמן - מאחורי מסך של "תחושה", "וייב" ו"התאמה קהילתית". בנקודה זו בדיוק, כפי שהוצג בפרק התאורטי, ה"התאמה לחיי קהילה" משמשת הלכה למעשה סמן למידור מעמדי ולסרטוט גבולותיו של המעמד הבינוני-גבוה (שוורץ, 2014), ומדירה אוכלוסיות אחרות באצטלה של שונות תרבותית או קהילתית (ליאון וכהן, 2008).

כך למשל, פרקטיקות פדגוגיות של השהיית לימוד הקריאה נתפסות כניטרליות, אך למעשה מתפקדות כסינון מעמדי. הן נשענות על ההנחה הסמויה שלמשפחה יש ההון התרבותי, הפנאי והרשתות התומכות כדי לפצות בבית על פערי הלמידה. דרישות אלו אופייניות למה שמכונה מעמד ה"בובו" (Bourgeois-bohemian, Bobo) - מעמד בינוני-גבוה בעל הון תרבותי רב הדוגל באורח חיים אלטרנטיבי ו"טבעי" (Brooks, 2001). גישה חינוכית זו מסננת באופן טבעי משפחות מוחלשות שאינן יכולות להרשות לעצמן לקבל את הסיכון הפדגוגי הכרוך בדחיית מיומנויות יסוד. אין בכך הכחשה של כנות המניעים הפדגוגיים העומדים בבסיס גישות אלו, שלעיתים הם אף השיקול הדומיננטי בבחירת המוסד. ההשלכה המעמדית אינה נובעת בהכרח מכוונה לסנן, אלא מכך שאידאולוגיה חינוכית הנתפסת כניטרלית מניחה מראש קיומם של משאבים משפחתיים מסוימים. כך, גישה חינוכית זו מסננת החוצה באופן טבעי משפחות מוחלשות. זו הדגמה מובהקת ל"אידיאולוגיית מעמד" (Jellison Holme, 2002).

המקבילה לדחיית למידת מיומנויות שפה בדיור היא "שנת היכרות" - היכולת להשהות את מכלול החיים לשנה אחת ולעבור להתגורר במקום חדש, ללא שום ביטחון בכך שבסיומה יתאפשר מעבר סופי. לחלופין, המשמעות הכלכלית של חיים באקלים קשה כמו "שלג" ו"ערפל" (גמישות תעסוקתית, רכב צמוד) היא משאבים הקיימים הלכה למעשה בקרב משפחות חזקות כלכלית ותעסוקתית.

המתוחכם ביותר הוא הסינון העצמי. בכל שלב, האחריות מועברת למועמדים: "אתם תבחרו", "זו ההחלטה שלכם". אין דחייה פורמלית - המועמדים "בוחרים" בעצמם לא להמשיך. הם מבינים את האותות, קולטים את ה"ווייב", מרגישים שהמקום "לא בשבילם", והם עצמם מחליטים לפרוש.

כך ההדרה הופכת לבחירה. השיטה הניאו-ליברלית יוצרת תחושה של חירות ובחירה תוך ייצור של שליטה והדרה. איש אינו שולט - רק מציג מה מצופה, ואיש אינו מודר - אלא בוחר שזה "יותר מדי" בשבילו. האחריות מועברת מהמערכת אל הפרט, וההדרה הופכת לבחירה אישית.

למה זה עובד? מרציונליות כלכלית לממשל באמצעות קהילה

12 השלבים שחשף המאמר מדגימים הלכה למעשה "ממשל באמצעות קהילה" (Rose, 1999). בשני התחומים המדינה נסוגה מאחריות ישירה ומעבירה אותה ליחידת הניהול הקהילתית, וזו הופכת ליחידת ההדרה בפועל. תחת הרציונליות הניאו-ליברלית (Foucault, 1991) תהליכי הקבלה המורכבים הופכים את הגישה למשאב ציבורי מ"זכות אזרחית" ל"פריווילגיה צרכנית", והמועמדים תופסים את נשירתם מהתהליך כבחירה אישית ולא כהדרה מבנית.

ניהול באמצעות קהילה מאפשר למדינה להימנע מאחריות ישירה להבטחת שוויון אזרחי: "הקהילה קובעת", "ההורים בוחרים". האחריות מועברת, והמדינה יכולה לטעון שהיא רק מאפשרת לקהילות לנהל את עצמן. המועמדים עצמם אינם מרגישים מודרים, שכן הם "בוחרים" בעצמם לא להמשיך. השיח של "אתם תבחרו" חוזר בכל שלב. זוהי השיטה

הניאו-ליברלית: תחושה של חירות אישית, תוך שימור של שליטה מעמדית. תהליך זה מתכתב עם עקרון הסובסידיאריות (subsidiarity), ולפיו סמכויות ואחריות צריכות לעבור מהמדינה אל הקהילה המקומית. עיקרון זה משתלב היטב עם מנגנון האחריותיות (Rose, 1999) והופך את הקהילה לתחליף מופרט למדינת הרווחה, תוך שימוש בשפה של הכלה ובחירה (Fraser, 2017).

הממצאים חושפים את המפגש בין שני תהליכים מקבילים שהופכים את המנגנון הזה לאפשרי. מצד אחד השיח המעמדי נדחק הצידה: חוק איסור הפליה אוסר הפליה על בסיס מעמד כלכלי, ונורמות הפוליטיקלי-קורקט הופכות דיבור ישיר על מעמד לטאבו. מצד אחר שיח הזהות הופך לגיטימי: פוליטיקת ההכרה ושיח הרב-תרבותיות הופכים את הזכות של קבוצה לשמור על "אופי קהילתי" לא רק מקובלת אלא אף רצויה. כך נוצר מרחב שבו אסור לומר "אנחנו רוצים רק אנשים עשירים", אבל מותר לומר "אנחנו רוצים אנשים עם אוריינטציה טבעית שאוהבים פילוסופיה וטבע". הוויכוח הציבורי כולו נסוב על השאלה אם לקהילה יש זכות לשמר את אופייה - שאלת זהות טהורה - ואילו השאלה מי יכול לעמוד בעלויות נעלמת לגמרי מסדר היום.

זוהי ההדחקה במלוא עוצמתה: המעמד נוכח בכל מקום בפרקטיקה - בכל שלב, בכל דרישה - אך נעדר לחלוטין מהשיח המילולי. זוהי בדיוק "הפקעת המעמד מהניתוח התרבותי" (גוטווין, 2001): "עשירים ועניים" נעלמים מהשיח, אף שהם המשתנה המכריע בגישה למשאבים. הרב-תרבותיות מטשטשת את הניצול הכלכלי, והדיבור על "קהילה" מאפשר למעמד להישאר קריטריון מכריע בפועל אף שהוא נעדר מהשיח.

סיכום: מה המשמעות? "קהילה" כשם קוד למעמד

בחברה הניאו-ליברלית העכשווית המושג "קהילה" משמש שם קוד למעמד. המנגנון פועל בשלושה שלבים: ראשית, **הדחקה** משפטית ופוליטית של השיח המעמדי. שנית, **לגיטימציה של שיח הזהות** - חוק ועדות הקבלה מאפשר סינון על בסיס "התאמה לחיי קהילה", וקהילות חינוך מצדיקות רישום

לאחר "תהליכי היכרות" בשם "ייחוד פדגוגי". שלישית, **המרה** בפועל - בכל שלב קריטריון מעמדי מתורגם לשפה זהותית: "חבר מביא חבר" = רשתות הומוגניות מעמדית; "גן מזין/בנים ממשיכים" = הון תרבותי מסוציאליזציה ארוכת-טווח; "ערב חשיפה חובה" = זמן גמיש בעבודה; "וייב קהילתי" = הביטוס מעמדי; "אבחון קהילתי" = עלות כספית; "סינון עצמי" = הבנת אותות תרבותיים. המנגנון מתוחכם משום ששפת הזהות אינה רק מסתירה את המעמד - היא גם מייצרת לגיטימציה להדרה מעמדית בלי להגיד שהיא מעמדית. כאשר קהילה מגדירה "זהות ייחודית" ו"ערכים משותפים" היא יוצרת הצדקה מוסרית ומשפטית לסינון. ההדרה הופכת מפעולה בלתי לגיטימית (הפליה מעמדית האסורה בחוק) לפעולה לגיטימית (שימור זהות קהילתית המוכרת במשפט).

המחקר חושף פרדוקס דמוקרטי עמוק: החברה הליברלית מצאה עצמה "תקועה" בין שתי זכויות לגיטימיות לכאורה: מצד אחד הזכות להכרה בזהות קבוצתית ולשימור תרבות ייחודית - רב-תרבותיות, חירות ההתאגדות, כבוד לשונות, ומצד אחר הזכות לשוויון הזדמנויות ולגישה שוויונית למשאבים ציבוריים - צדק, אוניברסליזם, אזרחות שוויונית. אבל כאשר שתי הזכויות מתנגשות המעמדות החזקים בחברה מבצעים בחירה מכרעת: העדפה של הזכות האחת, המנוסחת בשפה של זהות ורב-תרבותיות, על פני הזכות האחרת, שנתפסת כהתערבות באוטונומיה קבוצתית ופגיעה בחירות האישית.

כך משאבים ציבוריים בסיסיים - חינוך ודיור, אבני היסוד של אזרחות שוויונית - הופכים למובלעות פרטיות. שירותים שאמורים להיות זמינים לכל אזרח מכוח זכותו הופכים "קהילתיים", והגישה אליהם הופכת מזכות אוניברסלית לפריווילגיה פרטיקולרית. נוצרים מרחבים שהשוויון האזרחי אינו חל בהם; אזורים של ייחוד, מובלעות של הומוגניות מעמדית. מהלך זה של הפיכת הציבורי לפרטי מוסתר מאחורי רטוריקה של זהות, קהילה והכרה בשונות תרבותית. המדינה יכולה לטעון שהיא מכבדת רב-תרבותיות ואוטונומיה קבוצתית, אך בפועל היא מתירה הדרה מעמדית מובנית ונותנת לגיטימציה למערכת של ניצול - הפניית משאבים ציבוריים לטובת מובלעות של פריווילגיה. בכך היא מונעת את היתכנותו של פלורליזם בפועל.

המושג "קהילה" הפך אפוא למנגנון הניאו-ליברלי היעיל ביותר: הוא מאפשר הפרטת הציבורי תוך שימור מראית עין של לגיטימיות דמוקרטית, יוצר אשליה של בחירה חופשית ("הורים בוחרים", "משפחות מחליטות") תוך ייצור של הדרה שיטתית, ומנצל את השפה הרב-תרבותית של פתיחות, הכרה בשונות, חירות בחירה, אוטונומיה קבוצתית וזכות ההתאגדות כדי להשיג תוצאות הפוכות: הומוגניות, סגירות, הדרה וסגרגציה מעמדית. הערכים הקהילתיים עצמם, שנועדו להגן על חירות ושוויון, הופכים לכלי לייצור אי-שוויון מובנה. הדמוקרטיה מוצאת עצמה משתמשת בשפת הזכויות כדי לאפשר הפרת זכויות, בשפת החירות כדי לייצר אי-חירות, בשפת השוויון כדי להעמיק אי-שוויון. ו"קהילה" - מילה שנשמעת כל כך חמה, מזמינה, דמוקרטית ופלורליסטית - הופכת לשם הקוד למנגנון הזה.

הבנת המושג "קהילה" כשם קוד למעמד מזמנת חשיבה מחודשת על הקשר בין פוליטיקה של מעמד לפוליטיקה של זהויות, לא כשתי גישות נפרדות אלא כשתי שפות שמתארות את אותה המציאות: ניאו-ליברליזם שמפריט שירותים ציבוריים ומעביר אותם מן המדינה אל הקהילה האזרחית, מעבר מפוליטיקה של מעמד לפוליטיקה של זהויות שמספק את ההצדקה להדרה בשם זכויות קבוצתיות, ומתח בין חירות לשוויון: כל ניסיון להתערב בשם השוויון יתפרש כפגיעה בזכויות תרבותיות, וכל דרישה לגישה אוניברסלית תיחשב להפרת האוטונומיה הקהילתית.

מחקר זה התמקד בשדות הדיור והחינוך, המזוהים בעיקר עם המעמד הבינוני. עם זאת, תהליכים של בניית "סביבות מוגנות" והסתגרות ברשתות מובדלות לשימור כוח (Blau, 1977; Young, 1994) פועלים גם בקרב "שבטים" אחרים בחברה הישראלית, וגם הם מעוגנים לרוב ברטוריקה של "קהילה". מחקרי המשך יוכלו להרחיב את הבנתנו בדבר האופן שבו רציונליות זו מעצבת מחדש את גבולות ההדרה במרחבי חיים נוספים.

ממצאי המחקר רלוונטיים לא רק לחברה הישראלית, אלא לכל חברה דמוקרטית-ליברלית שעוברת תהליכי הפרטה של שירותים ציבוריים תוך שימור שיח רב-תרבותי. הם מספקים מסגרת להבנת האופן שבו אי-שוויון מעמדי משוחזר בעידן שבו אסור לדבר על מעמד, וכיצד הדרה מתקיימת בעידן

שבו הכל אמור להיות נגיש ופתוח. המאמר מזמין חשיבה מחודשת על המחיר הדמוקרטי של השימוש במושג "קהילה" כאשר הוא מיושם על משאבים ציבוריים בסיסיים. דווקא במעטפת של פלורליזם ורב-תרבותיות מתבצרות מובלעות הומוגניות המדירות את מי שאינו מחזיק בקוד הנכון. מבט ביקורתי זה חושף כיצד "קהילה" בשירות הניאו-ליברליזם אינה עוד המרחב של מפגש עם ה"אחר", אלא דווקא המנגנון המבטיח ש"אחרים" מעמדיים לא ייאלצו להיפגש לעולם.

מקורות

אדוט, ר' (2011). מעמד בינוני-גבוה. בתוך א' אדלמן, מ' גבעוני, נ' יורן וי' קני (עורכים), **קריאת המחאה: לקסיקון פוליטי** (עמ' 194–207). הקיבוץ המאוחד.

אונגר, י' (2010). **התחשבות במאפיינים תרבותיים**. הכנסת – מרכז המחקר והמידע. https://katzr.net/6c2286

אטיאס דרמון, ל' (בדפוס). הסללה מבנית סמויה: מנגנוני הרישום והקבלה לקהילות חינוך ייחודיות במערכת החינוך הציבורי בישראל. **סוגיות חברתיות בישראל**, **35**(ב).

אתר B144 (2026). מחירון גני ילדים ופעוטונים. https://katzr.net/6e7985

גוטווין, ד' (2001). זהות נגד מעמד: רב-תרבותיות כאידיאולוגיה ניאו-ליברלית. **תיאוריה וביקורת**, **19**, 241–257.

גולדשמידט, ג' (2023, 4 ביולי). **בזכות השונות: ארגון הגג של החינוך האלטרנטיבי בישראל יוצא לדרך**. אדם עולם. https://katzr.net/7cdc81

גופן-שריג, ע' (2004). **עשה זאת בעצמך: יזמות אזרחית כאסטרטגית חידוש במדיניות החינוך בישראל**. האוניברסיטה העברית בירושלים.

דברת, ש' (2005). **התוכנית הלאומית לחינוך – כי לכל ילד מגיע יותר**. משרד החינוך.

דהאן, י' ויונה, י' (2005). דוח דברת: על המהפכה הניאו ליברלית בחינוך. **תיאוריה וביקורת**, **27**, 11–39.

חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, תשס"א-2000, ס"ח 1765.

חוק לתיקון פקודת האגודות השיתופיות (מס' 2), התשפ"ג-2023, ס"ח 3068.

ירושלמי, א' (2023). **אנחנו חרדים: זה הזמן להתעורר על עתיד החינוך הקהילתי**. אדם עולם. https://katzr.net/a54d20

כתריאל, ת' (1999). **מילות מפתח: דפוסי תרבות ותקשורת בישראל**. זמורה-ביתן.

להבי, א' ורוזנברג, ר' (2010). **קהילות מגודרות**. שריגים-ליאון.

ליאון, נ' וכהן, א' (2008). לשאלת המעמד הבינוני-המזרחי בישראל. **אלפיים: כתב-עת בינתחומי לעיון, הגות וספרות**, **29**, 83-101.

מרקוביץ-ביטון, מ' ושטרן, ש' (2022). חומות של ייאוש: על הליכי מיון של מועמדים ליישובים קהילתיים. **משפט וממשל**, **כג**, 537-578.

ניר-בנימיני, ע' וגנור, ט' (2013). מתחת לרדאר: מנגנוני הדרה סמויים בהליכי מיון למגורים בישראל. **מעשי משפט**, **ה**, 141-163.

סבג, ק' וביברמן-שלו, ל' (2014). **חינוך, חברה וצדק**. פרדס.

סבירסקי, ש' (1981). **לא נחשלים אלא מנוחשלים**. מחברות למחקר וביקורת.

צפדיה, א' (2015). הפוליטיקה של הפרטת המרחב. בתוך י' גל-נור, א' פז-פוקס וני ציון (עורכים), **מדיניות ההפרטה בישראל: אחריות המדינה והגבולות בין הציבורי לפרטי** (עמ' 403-438). מכון ון ליר; הקיבוץ המאוחד.

רוזן, ג' ורזין, ע' (2010). מתחמי מגורים מגודרים בישראל: אוטופיות קהילתיות או מועדוני חברים אקסקלוסיביים בעידן ניאו-ליברלי? בתוך א' להבי (עורך), **קהילות מגודרות** (עמ' 41-81). נבו.

שוורץ, א' (2014). "עיראקים אשכנזים מאוד": על אותנטיות, גבולות מעמדיים והמטפוריקה של השפה האתנית בישראל. **תיאוריה וביקורת**, **42**, 103-130.

שמעוני, מ' (2022, 4 באוגוסט). **החלטת ועדת הייחודיים מיום 14/7/2022 בנושא השימוש בתבחין "איחוד אחים" כתנאי לקבלה למוסדות חינוך ייחודיים דמוקרטים ואנתרופוסופים**. הוועדה לבתי ספר ייחודיים ומרחבי חינוך.

שנהב, י' ויונה, י' (2008). **גזענות בישראל**. הקיבוץ המאוחד.

Atkinson, W. (2016). *Beyond Bourdieu*. Polity.

Balibar, E., & Wallerstein, I. (1991). *Race, nation, class: Ambiguous identities*. Verso.

Blau, P. M. (1977). *Inequality and heterogeneity: A primitive theory of social structure*. Free Press.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Greenwood.

Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Harvard University Press.

Brooks, D. (2001). *Bobos in paradise: The new upper class and how they got there*. Simon & Schuster.

Fairclough, N. (2010). Section D: Methodology in CDA research. In N. Fairclough, *Critical discourse analysis* (2nd ed., pp. 230-254). Taylor & Francis Group.

Foucault, M. (1991). Governmentality. In G. Burchell, C. Gordon, & P. Miller (Eds.), *The Foucault effect: Studies in governmentality* (pp. 87–104). Harvester Wheatsheaf.

Fraser, N. (2000). Rethinking recognition. *New Left Review*, *3*, 107–120. https://doi.org/10.64590/pup

Fraser, N. (2017, January 2). The end of progressive neoliberalism. *Dissent Magazine*. https://katzr.net/f55242

Fraser, N., & Honneth, A. (2003). *Redistribution or recognition? A political-philosophical exchange*. Verso.

Gazmuri, A. (2024). School segregation in the presence of student sorting and cream-skimming: Evidence from a school voucher reform. *Journal of Public Economics*, *238*, 1–29. https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2024.105176

Hankins, K. (2007). The final frontier: Charter schools as new community institutions of gentrification. *Urban Geography*, *28*, 113–128. https://doi.org/10.2747/0272-3638.28.2.113

Hochschild, J. L. (2009). *Conducting intensive interviews and elite interviews*. National Science Foundation.

Huddy, L. (2001). From social to political identity: A critical examination of social identity theory. *Political Psychology*, *22*, 127–156. https://doi.org/10.1111/0162-895X.00230

Jabbar, H. (2016). Selling schools: Marketing and recruitment strategies in New Orleans. *Peabody Journal of Education*, *91*, 4–23. https://doi.org/10.1080/0161956X.2016.1119554

Jabbar, H., Tracy, H., Germain, E., Winchell Lenhoff, S., Alonso, J., & Haderlein, S. (2025). The double burden of school choice. *AERA Open*, *11*, 1–25. https://doi.org/10.1177/23328584251349179

Jellison Holme, J. (2002). Buying homes, buying schools: School choice and the social construction of school quality. *Harvard Educational Review*, *72*, 177–206. https://doi.org/10.17763/haer.72.2.u6272x676823788r

Li, T. M. (2007). *The will to improve: Governmentality, development, and the practice of politics*. Duke University Press.

Lynn, L. E. (2006). *Public management: Old and new*. Routledge.

Ravitch, D. (2010). *The death and life of the great American school system*. Basic Books.

Rose, N. (1999). *Powers of freedom: Reframing political thought*. Cambridge University Press.

Sandel, M. J. (1998). *Liberalism and the limits of justice*. Cambridge University Press.

Savage, M., Devine, F., Cunningham, N., Taylor, M., Li, Y., Hjellbrekke, J., Le Roux, B., Friedman, S., & Miles, A. (2013). A new model of social class? Findings from the BBC's Great British Class Survey experiment. *Sociology*, *47*(2), 219–250. https://doi.org/10.1177/0038038513481128

Spector-Mersel, G. (2010). Narrative research: Time for a paradigm. *Narrative Inquiry*, *20*, 204–224. https://doi.org/10.1075/ni.20.1.10spe

Taylor, C. (1995). Campus wars: Multiculturalism and the politics of recognition. In J. Arthur & A. Shapiro (Eds.), *The politics of recognition* (pp. 249–263). Routledge.

Taylor, C., & Gutmann, A. (1992). *Multiculturalism and "the politics of recognition"*. Princeton University Press.

Walzer, M. (1983). *Spheres of justice*. Basic Books.

Young, I. M. (2011). Five faces of oppression. In *Justice and the politics of difference* (pp. 39–65). Princeton University Press. https://doi.org/10.1515/9781400839902-005

Young, M. (1994). *The rise of the meritocracy*. Transaction Publishers.

נספח: השוואה בין תהליכי הרישום בקהילות חינוך ודיור

נספח זה מציג השוואה מקיפה בין תהליך הרישום והקבלה לקהילות חינוך ייחודיות לבין תהליך הקבלה המקביל לקהילות דיור (יישובים קהילתיים, קיבוצים, בניין קהילתי עירוני). ניתוח המקורות חושף דמיון מבני ולשוני מפתיע בין שני התהליכים, אף שמדובר בשדות חברתיים נפרדים שאינם מתואמים ביניהם. בשני השדות התהליך בנוי כרצף מצטבר של שלבים, וכל שלב הוא מסננת נוספת הבוחנת "התאמה קהילתית". מטרת התהליכים, כפי שעולה מהניתוח, היא לייצר הומוגניות תוך שימוש ברטוריקה של זהות, ערכים ותרבות, המהווה בפועל כיסוי למנגנוני סינון מעמדיים.

לוח 2 משווה בין תהליכי הרישום והקבלה לקהילת חינוך לתהליכים אלה בקהילת דיור.

לוח 2: 12 השלבים בתהליכי הקבלה לקהילות חינוך ודיור

שלב	תהליך הרישום לקהילת חינוך	תהליך הרישום המקביל לקהילת דיור[4]
1	**המועמד המועדף: "הגן המזין" ו"איחוד אחים"**	**המועמד המועדף: "בנים ממשיכים" ו"רקע כפרי"**
	מערכת החינוך הייחודית מפעילה ערוצי קבלה הנותנים עדיפות למשפחות בעלות זיקה קודמת למוסד. בראש ובראשונה ניתנת עדיפות לבוגרי המסגרות המקדימות לגיל הרך ("הגנים המזינים"), אשר הלימודים בהם כרוכים לרוב בעלויות חודשיות ניכרות. חלק מהגנים המזינים הם מוכרים ורשמיים וחלקם מוכרים שאינם רשמיים, גם אם כולם חלק מאותו זרם חינוך. אלו ואלו נתמכים ע"י עמותת הורים הגובה שכר לימוד חודשי בגובה משתנה. שכר הלימוד בגני הילדים הייחודיים אינו מפורסם באופן רשמי או פומבי, ולפיכך הנתונים על העלויות נאספו בהכרח מתוך דיווחיהם של הנחקרים והערכות באתרי אינטרנט להשוואת מחירים (B114, 2026). אלו נעים בין 4,500 ל-2,500 ₪ לחודש. נוסף על כך מופעל קריטריון של קרבה משפחתית המעניק יתרון מובנה לאחים של תלמידים ותיקים. מנהלי התהליך מציינים כי קדימות זו נועדה להבטיח את שימור הרצף הפדגוגי והקהילתי, מתוך תפיסה שמשפחות אלו כבר עברו תהליך חִבְרוּת ארוך, הטמיעו את הלך הרוח המוסדי ו"מחווטות" מראש לדרישות המערכת.	המקבילה המדויקת בדיור היא "בנים ממשיכים" – ילדיהם של חברי היישוב. אלה זוכים להעדפה ברורה ולעיתים סף הקבלה אף מורד למענם. כן ניתנת עדיפות למועמדים בעלי רקע קודם בחיי קהילה כפרית, בהנחה שהם "מבינים איך הדברים מתנהלים". **ציטוט מייצג:** "ביישובים שבנים רוצים לחזור אליהם אז מטבע הדברים יש העדפה לבנים ברוב המקומות... אבל למשל יישובים שמקבלים בנים הם מורידים את הסף קבלה שלהם כי זה בנים ולבנים יש עדיפות" (נאווה).
2	**שלב ההתעניינות: "חבר מביא חבר"**	**שלב ההתעניינות: "מפה לאוזן"**
	הפצת המידע על פתיחת הרישום למוסדות אלו נעשית לרוב בערוצים סגורים ולא בפרסום ציבורי רחב. המערכת נשענת על היכרויות אישיות והמלצות במעגלים חברתיים קיימים. נציגי הקהילות מספרים כי מתעניינים מגיעים בעיקר דרך רשתות של "חבר מביא חבר", מה שמוביל להצטרפות ממוקדת של משפחות מאותם אזורים, מאותם יישובים ומאותם חוגים חברתיים. בתוך כך, המערכת נמנעת משיווק אקטיבי לקהילים שאינם חלק מהרשת הטבעית של בית הספר.	דרך ההגעה השכיחה ביותר היא "מפה לאוזן". חברים ותושבים קיימים הם ערוץ השיווק העיקרי, מה שמבטיח שימור של ההומוגניות החברתית והתרבותית של היישוב. **ציטוט מייצג:** "קודם כל מפה לאוזן, שזה הכי חשוב, כאילו חבר מביא חבר... לפי דעתי זה הכי הכי טוב בעיניי, כי כבר היו לנו כמה זוגות כאלה שבאו באמת בעקבות החברים שלהם שבאו לבקר וראו את המקום" (אולגה).
3	**פנייה ראשונית ומילוי שאלון התעניינות**	**יצירת קשר ראשוני וכניסה לרשימת מתעניינים**
	עם תחילת התהליך הרשמי נדרשים המועמדים להזין את פרטיהם בטופס מקוון, המהווה מסננת ראשונית. נוסף על איסוף פרטי התקשרות טכניים המסמך דורש חשיפה של רקע סוציולוגי ופדגוגי: רמת ההשכלה של ההורים, תחום עיסוקם, שפת הדיבור הנהוגה בבית, גישתם החינוכית הכללית והרגלי צריכת המדיה והמסכים של המשפחה. שלב זה מספק למוסד מידע מקדמי, רב וחשוב על ההון התרבותי של המועמדים ועל מידת ההלימה שלהם לפרופיל המצופה.	המקבילה היא יצירת הקשר הראשונית עם הגורם האחראי לקליטה ביישוב (מנהל.ת צמיחה דמוגרפית או רכז.ת קליטה). גם כאן, המטרה היא להיכנס לרשימת המתעניינים ולהתחיל את התהליך הפורמלי. **ציטוט מייצג:** "השיחה הראשונה בדרך כלל קורית בטלפון, כי לא הרבה מגיעים אלא שומעים ומתקשרים, ואז זה רק שיחה כזאת. מה אתם מחפשים? מה יש לנו? מאוד שיחה מאוד כזאת קצרה. לא קורה בה כלום חוץ משנייה להבין שהבנת לאן הגעת. והיא מובילה לזה שהיינו שולחים כזה שאלון עם פרטים אישיים, קצת להבין במי מדובר אם זה משפחה, רווק. כמה פרטים טכניים ועוד פרטים קצת על מי אתם. למה אתם רוצים לעבור? מה? כאילו שנייה להבין את אופי של האנשים? מה התחביבים שלהם כזה? איך הם הגיעו? מה הם מחפשים מבחינת תעסוקה צפויה או דברים כאלה?" (נופר).

[4] ציטוטים מייצגים מובאים בלוח זה עבור שדה הדיור בלבד. הממצאים והציטוטים משדה החינוך הקהילתי נידונים בהרחבה במאמר נפרד של המחברת (אטיאס דרמון, בדפוס) והובאו כאן בתמצית בלבד.

שלב	תהליך הרישום לקהילת חינוך	תהליך הרישום המקביל לקהילת דיור
4	**ערב חשיפה: "מסע הפחדה"**	**ביקור וסיור מודרך: "שידור הווייב" (vibe)**
	במפגש זה נוכחות שני ההורים מוגדרת פעמים רבות כחובה. הוא ממוסגר כהזדמנות להעמקת ההיכרות עם רוח בית הספר, אך הלכה למעשה הוא משמש כלי להרתעה. נציגי המוסדות מעידים כי הם מקפידים להציג במפגש באופן נוקשה את הדרישות הפדגוגיות ואת המחויבות הקהילתית הנדרשת (כגון הדגשה על למידת מיומנויות יסוד בשלב מאוחר יחסית). מטרת ההצגה המחמירה, שאנשי הצוות מתארים "שיחת הפחדה", היא לעודד נשירה אקטיבית ומוקדמת של הורים התופסים גישה תובענית זו כמרחיקת לכת.	המקבילה היא הסיור המודרך הראשוני ביישוב. שלב זה אינו רק אינפורמטיבי, אלא משמש הזדמנות מכרעת להעביר מסרים סמויים ולשדר את ה"ווייב" הקהילתי. מועמדים שאינם מתאימים אמורים להבין זאת מהאווירה, מהנורמות ומהציפיות שמשודרות להם במהלך הביקור. **ציטוט מייצג:** "יש נורמות קהילתיות, יש וייב שמשדרים לאנשים. בגלל זה תהליך ההיכרות מבחינתנו הוא מאוד מאוד משמעותי" (איילת). "היינו עושים גם מפגשי מתעניינים דווקא בחורף בערפל, כדי שאנשים יבינו מה זה להגיע למקום הזה. אז זה היה מאוד חשוב לנו להציג מי אנחנו. הדגשנו את האתגרים והקשיים" (נופר). "כשאנחנו מתעסקים בקהילות כפריות הרבה פעמים זה פריפריה. פריפריה זה קצה. זה אומר שאם אדם מגיע לכאן והתיישב ויש כאן תהליך שהוא טבעי, אבל הוא מפחיד... הם לא מצליחים לראות את הקשיים היום-יומיים ואת מה שזה דורש מהם. ואתה לא מגיע לקאנטרי קלאב. אתה צריך להיות חלק ממערך התפעול של הקאנטרי קלאב הזה... אחרי ההתאהבות יש לפעמים את בוחן המציאות. אנשים קורסים בו. לעיתים אתה אומר רגע, רגע, רגע, רחוק לי, יקר לי, דביק לי, לא מתאים" (שי).
5	**שיחה עם חבר קהילה**	**מפגשים בלתי פורמליים עם תושבים**
	בחלק מקהילות החינוך מתווסף רובד בלתי פורמלי שבו המשפחות מתבקשות לקיים מפגש אישי עם הורים שכבר חברים בקהילת בית הספר. שיחות אלו מאפשרות למועמדים להתרשם באופן בלתי אמצעי מן האווירה המקומית, ובמקביל משמשות לבחינת ההתאמה החברתית של המשפחה מנקודת מבטם של חברי הקהילה מן השורה. במקביל במקומות מסוימים מתקיימים מעגלי היכרות קצרים לילדים עצמם. אלה כוללים פעילויות כמו ציור או שמיעת סיפור ומטרתם לאפשר לצוות להתרשם מתפקודם הבסיסי בקבוצה.	גם בקהילות דיור מתקיימים מפגשים דומים, שבהם מועמדים פוגשים תושבים ותיקים. מפגשים אלו מאפשרים בחינה הדדית של ההתאמה החברתית, מעבר לקריטריונים הפורמליים, ובדיקה אם המועמדים מבינים את המשמעות של חיים קהילתיים ביישוב. **ציטוט מייצג:** "לאחר מכן אם הכל טוב ויפה והם מעוניינים ואני התרשמתי כמובן לטובה. את יודעת, אז אנחנו בעצם מה שאנחנו עושים כזה לא פורמלי, מזמינה אותם נגיד לאיזה אירוע או יוצרת אירוע. בוא נגיד ככה תוך כדי או שמזמינים אותם. נגיד לא יודעת לאיזה ערב בפאב. לא יודעת משחק, כאילו כדי שיהיו קצת יראו את האנשים גם שאנשים יראו אותם. ואז באמת. קודם כל, גם אנחנו כבר רואים אותם גם רואים את ההתנהלות" (אולגה).
6	**סיור בבית הספר בשעות הפעילות**	**סיור עומק ביישוב ובמוסדותיו**
	המועמדים מחויבים לפנות זמן במהלך שעות העבודה בבוקר כדי לבקר פיזית במוסד החינוכי. ביקור זה מיועד להתרשמות מהעשייה החינוכית בזמן אמת. צוות הרישום מדגיש כי במהלך הסיור ההורים והילדים אינם משולבים פיזית בתוך הכיתות, אלא מבצעים תצפית חיצונית. זאת כדי לאפשר להם לחוש את הדינמיקה המקומית, ובד בבד לאפשר לצוות לצפות באינטראקציה שלהם עם המרחב ועם הלך הרוח של המקום.	בסיור המעמיק ביישוב המועמדים רואים את מבני הציבור, מוסדות החינוך, השירותים הקהילתיים והתשתיות. המטרה היא שיבינו את "המשמעות" של החיים במקום, כולל העלויות והמחויבויות הנלוות. **ציטוט מייצג:** "זה אהבה ממבט ראשון. נראה לי הסיור זה הכי חשוב. הסיור הראשון הוא כמו שלא יודעת את פוגשת בן אדם, לא יודעת, זה אהבה ראשונה. או שאת אוהבת או שאת לא אוהבת כן. ואם משהו לא נראה לך אז זה היה באמת הסיור הראשוני שבאמת לעשות אותו יסודי, להראות, לשבת, לדבר. שמסיימים סיור, מסיימים אצלי במרפסת, יושבים. אני לא יודעת, מכינה כוס תה, את יודעת, כאילו שיש סיור טוב, כאילו את מבינה שאני רואה שבאמת אנשים. וואלה אחלה והם רוצים עוד להישאר קצת כי את רואה שהם רוצים עוד להישאר. אז כן, אז לפעמים סיור יכול להיות בן 40 דקות שזה הכי. זה אפילו שלוש וחצי שעות שאת סתם יושבת ומדברת עם בן אדם אז זה הכי חשוב" (אולגה).

שלב	תהליך הרישום לקהילת חינוך	תהליך הרישום המקביל לקהילת דיור
7	**ערכת הרשמה חודרנית**	**אבחון אישיות: התמקדות במועמדים**
	המשפחות נדרשות למלא שאלונים מקיפים החודרים לפרטים אינטימיים ביותר בדבר אורחות חייהן. הדרישות כוללות חשיפת מידע רפואי, הרגלי תזונה, שינה ומשחק, רקע פסיכולוגי, לרבות חתימה על טופסי ויתור סודיות שיאפשרו איסוף נתונים נוספים ממסגרות קודמות. מסמכים אלו מוצגים כהכרחיים להבנת צורכי הילד, אך בפועל הם מהווים כלי לאבחון התאמתה הכוללת של המשפחה. שלב זה דורש גם הצהרת נאמנות אידאולוגית שבה ההורים מתחייבים ליישר קו עם הדרך החינוכית.	בקהילות דיור המועמדים (המבוגרים) נשלחים למכון אבחון חיצוני שבוחן את התאמתם הפסיכולוגית והחברתית לחיי קהילה. שלב זה הוא הכלי המרכזי לבחינת "התאמה למאפיינים הקהילתיים". **ציטוט מייצג:** "מפנים אותך למכון אבחון על חשבונך כמובן... האבחון הוא הכלי האמיתי" (לינה).
8	**התחייבות כלכלית**	**מכון אבחון ובדיקת יכולת כלכלית**
	בשלב זה מתווסף הרובד הכלכלי הגלוי. הליך הרישום מותנה פעמים רבות בדרישה להתחייבות כספית מקדימה כלפי עמותת ההורים המפעילה את הקהילה. מנהלי המוסדות מציינים כי הבקשה להפקיד אמצעי תשלום עבור השנה הקרובה או להסדיר דמי חבר כבר בעת ההרשמה מתפקדת דה-פקטו כמסננת טכנית המרחיקה מועמדים שאינם נכונים או מסוגלים לעמוד בנטל הכלכלי הנדרש להשתתפות ילדיהם במוסד החינוכי.	זהו שלב האבחון המעמיק והפורמלי. הוא כולל שני רכיבים עיקריים: אבחון קהילתי המתמקד בהתאמה לחיי קהילה (שתואר בשלב הקודם) ובדיקת היתכנות כלכלית קפדנית. הוועדה בודקת אם המועמדים יכולים לממן בניית בית, לפרנס את עצמם וצפויים לקבל פנסיה מסודרת. אי-עמידה בקריטריונים הכלכליים היא עילה חוקית לדחיית מועמדות. **ציטוט מייצג:** "יש שישה סעיפים שמותר לנו על פי חוק להגיד למישהו לא. אחד אם הוא לא עבר אבחון כלכלי" (נופר).
9	**ריאיון אישי עם נציגי בית הספר**	**ריאיון בפני ועדת קבלה**
	זהו צומת המיון הישיר, ובו ההורים נפגשים לשיחת עומק עם צוות הניהול והייעוץ של המוסד. אף שהמפגש ממוסגר כשיח פתוח של "תיאום ציפיות" הוא משמש את הצוות להערכת טיב התקשורת של ההורים והליכותיהם. אנשי הצוות מדווחים כי הם בוחנים את מידת הפתיחות של ההורים ואת סגנון הדיבור שלהם, ומנסים לזהות "נורות אזהרה" בדמות יחס שיפוטי, עוין או מבטל שעשוי להעיד על חוסר התאמה לתרבות השיתופית המצופה מהם בקהילה.	הריאיון הרשמי בפני ועדת הקבלה של היישוב הוא השלב הפורמלי שבו הוועדה פוגשת את המועמדים, מתרשמת מהם במישרין ומגבשת את המלצתה הסופית, בהתבסס על כל המידע שנאסף בשלבים הקודמים. **ציטוט מייצג:** "מזמינים אותך לפגישה. פגישת היכרות שני נציגים מהצמיחה הדמוגרפית של [היישוב] ואני בתוכם. יושבים עם המשפחה, לוקחים פרטים, מציגים את עצמנו ומציגים את עצמם. אם נוצר איזשהו קליק אנחנו רוצים להמשיך וזה בא משני הכיוונים. כלומר, גם אם הם מרגישים שיש איזשהו קליק, תהיה פגישה שנייה" (קובי). "את מגיעה אלינו לוועדה לריאיון קבלה, ובריאיון הזה אנחנו את החלק שלנו באמת. כמו שאמרתי, אנחנו מנסים להתרשם מהבן אדם, בעיקר שיחה פתוחה בשביל לראות שהוא פתוח, והוא מספר ועשה דברים בחיים שלו" (הדר). "הנקודה הכי חזקה, הכי משמעותית בתהליך היא המפגש עם ועדת ההיכרות ביישוב, שהיא נקודה קריטית לשני הצדדים. אני חושבת שזו נקודה מאוד משמעותית גם ליישוב וגם לקהילה וגם למשפחה הנקלטת, וצריך שיקרו שם מצד אחד דברים טובים מחברים, מצד שני צריך להיות בעין פקוחה ולזהות סימני אזהרה. זה נראה לי נקודה קריטית" (צילה).
10	**התלבטות והחלטה: "הסינון העצמי"**	**החלטת המועמדים: "הסינון העצמי"**
	במקום לתת תשובה שלילית ישירה למשפחות שאינן מתאימות המערכת מנתבת את המועמדים לקבל בעצמם את ההחלטה לפרוש מן התהליך. המנהלים מדווחים כי הם משקפים להורים את הפערים או הקשיים הפוטנציאליים ומציעים להם "לחשוב שוב" אם המוסד הוא אכן המקום המדויק עבורם. טקטיקה זו מייצרת הרחקה בלי להיזקק לדחייה פורמלית מצד בית הספר, ומשאירה בידי המשפחות שהחליטו לוותר ולסגת את תחושת האוטונומיה והבחירה.	גם בדיור התהליך בנוי כך שהמועמדים יגיעו להחלטה בעצמם. הדגש הוא על כך שהמועמד "יבחר אם זה מתאים לו". באופן זה, נשירה מהתהליך נתפסת כהחלטה אישית ואוטונומית ולא כהדרה מצד הקהילה. **ציטוט מייצג:** "מניסיוני אנשים נורמטיביים מבינים אם המקום מתאים להם או לא... אתה תבחר אם זה מתאים לך" (איילת). "אנחנו לא יכולים להגיד שאנחנו לא קולטים. למשל ערבים אנחנו לא יכולים להגיד את זה פה אסור לנו, אנחנו אומרים בדרך אחרת שלא, אתה מוצא את הדרך, אבל אנחנו לא חייבים לנמק" (הדר).

שלב	תהליך הרישום לקהילת חינוך	תהליך הרישום המקביל לקהילת דיור
11	**רישום פורמלי והגרלה**	**החלטה רשמית וחתימת חוזים**
	כאשר ההליך מגיע אל הפסים הפורמליים של הרשות המקומית, הכוללים הגרלה פומבית במצב של רישום יתר, מאגר המועמדים כבר צומצם מאוד וסונן. נציגי הרישום מסבירים כי רק מי שעמד בכל דרישות החובה המקדימות (כגון הגעה לסיור, חתימה על ההסכמים והגשת הערכה) מורשה להיכנס להגרלה. יתרה מזאת, מובהר להורים מראש כי גם זכייה טכנית בהגרלה אינה ערובה מוחלטת לקליטה, וכי התהליך עשוי לדרוש בירורים נוספים בטרם האישור הסופי. ההגרלה מתבצעת במשרדי מחלקת החינוך של הרשות המקומית וללא השתתפות נציגי בתי הספר (שמעוני, 2022).	המקבילה בדיור היא ההחלטה הפורמלית והסופית של ועדת הקבלה והאגודה השיתופית. לאחר קבלת ההחלטה חיובית המועמדים עוברים לשלב החוקי והכלכלי של חתימה על חוזים, תשלומים והצטרפות רשמית לאגודה הקהילתית. **ציטוט מייצג:** "אחרי זה בעצם אנחנו עוברים לשלב היותר מתקדם שזה חתימה על הסכמי קליטה, הסכמי רכישה. הם עוברים איזשהו סקר דעת קהל שזה התחנה האחרונה קשוחה אחרונה לפני ההצבעה" (קובי).
12	**תהליך קליטה בקהילה**	**תהליך קליטה בקהילה**
	עם הקבלה הסופית נכנסות המשפחות החדשות לתהליך קהילתי מובנה של חניכה והטמעה. קהילות החינוך מקפידות להצמיד לכל משפחה מצטרפת "משפחה קולטת" מקרב הוותיקים. תפקידם של מלווים אלו אינו מתמצה בהדרכה בסבך ההתנהלות הלוגיסטית. חשוב מכך - מטרת המלווים היא לחשוף את המצטרפים לנורמות הבלתי כתובות של הקהילה ולסייע להם לאמץ את סגנון ההתנהגות החברתי המצופה מהם כחברים מלאים במערכת.	התהליך המקביל בקהילות הדיור כולל אירועים קהילתיים ייעודיים למשפחות חדשות, ליווי על ידי משפחות "קולטות" והכוונה להשתלבות בפעילויות ובוועדות היישוב. בדומה לחינוך, המטרה היא להבטיח אינטגרציה חלקה ואימוץ של התרבות הקהילתית. **ציטוט מייצג:** "יועדה שנקראת אקלום של כל מי שסיים את התהליך מלווים אותו טיפה יותר לעומק וטיפה יותר צמוד בשנה שנתיים הראשונות ביישוב" (נופר).